

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут філології

Кафедра зарубіжної літератури

Поетика комічного у романі Сью Таунсенд

«Таємний щоденник Адріана Моула»

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

студентки IV курсу

спеціальності

«Зарубіжна література та англійська мова:

теорія і методика навчання»

Тищенко Валентини Валентинівни

галузь 01 – Середня освіта / Педагогіка

спеціальність – 014.02 Середня освіта

Науковий керівник:

к. філол. н., доц. Любарець Н.О.

Рецензент:

к. філол. н., асист. Канова Г.О.

Допущено до захисту

Протокол засідання кафедри № ____ від _____

Завідувач кафедри _____ проф. Мірошніченко Лілія Ярославівна

Київ — 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ КОМІЧНОГО У ФІЛОСОФІЇ, ПСИХОЛОГІЇ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ.....	5
1.1. Теорії комічного А. Бергсона, З. Фрейда, М. Бахтіна і В. Проппа...5	
1.2. Комічне та його прояви у літературознавчих працях сучасників...14	
Висновки до розділу 1.....	
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО У РОМАНІ СЬЮ ТАУНСЕНД «ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА».....	22
2.1. Наївно-комічний образ Адріана Моула та стихія комічного довкола нього.....	22
2.2. Іронія та сарказм у романі «Таємний щоденник Адріана Моула».....	31
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ РОМАНУ СЬЮ ТАУНСЕНД «ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА» В ШКОЛІ.....	38
3.1. Місце роману Сью Таунсенд «Таємний щоденник Адріана Моула» у шкільному курсі зарубіжної літератури.....	38
3.2. План-конспект уроку.....	39
Висновки до розділу 3.....	44
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ.....	53
Додаток А. Кадр з мюзиклу «Щоденник Адріана Моула».....	53
Додаток Б. Вправа «Асоціативне гроно».....	54
Додаток В. Вправа «Рюкзак».....	55
SUMMARY.....	56

ВСТУП

«Таємний щоденник Адріана Моула» є однією з найпопулярніших книжок, створених англійською письменницею Сью Таунсенд (1946-2014). Цей твір часто вважають біографічним, оскільки частково прототипом для образу головного героя був син письменниці, про що вона зізнавалася в інтерв'ю [32]. Сьогодні залишається відкритим питання, що саме робить цю книжку надзвичайно популярною: реалістичне зображення життя підлітка, ті пригоди, які він переживає, чи наративна стратегія, обрана авторкою, а конкретно – щоденник. Кожен із цих елементів додавав твору популярності, про що свідчать дослідження науковців, які вивчали різні аспекти цього роману, а саме: Є. Абросімова і Е. Комлева [14], Ю. Матвєєва [19], Ю. Ремаєва [29], А. Сауза [40; 41] та інші. Не в останню чергу цей твір викликає цікавість у підлітків веселим настроєм, якого письменниця досягає засобами комічного. Самі ці засоби постають у центрі нашого дослідження. Теорія комічного є досить ретельно розробленою у сучасному літературознавстві. У нашій роботі ми зосереджуємося на працях А. Бергсона [2], З. Фрейда [34], М. Бахтіна [1] та В. Проппа [28].

Актуальність даного дослідження зумовлена сталим інтересом сучасного літературознавства до вивчення комічного у художніх творах і тих засобів виразності, які його конструюють. Цією проблемою, зокрема, займалися Р. Семків [30; 31], С. Походня [26], О. Каліта [10; 11], Л. Гончаренко [4; 5], Н. Корюкіна [15], В. Макарова [16; 17] та інші. Також актуальності нашій роботі додає те, що досліджуваний роман увійшов у чинну редакцію програми шкільного курсу зарубіжної літератури в 10 класі (2018) і представлений у блоці «Сучасна література в юнацькому читанні» як один із запропонованих на вибір учителя.

Новизна даної роботи полягає у дослідженні засобів вираження комічного у романі за запропонованою методологією та класифікації їх.

Об'єктом дослідження є роман Сью Таунсенд «Таємний щоденник Адріана Моула».

Предметом дослідження є засоби художньої виразності, а також складові будови твору, які сприяють утворенню ефекту комічного.

Метою нашої роботи є дослідження стихії комічного, яка представлена у романі на різних рівнях його організації, зокрема сюжетному та системи персонажів.

Поставлена мета передбачає розв'язання **завдань**:

- ознайомитися з теоріями комічного А. Бергсона, З. Фрейд, М. Бахтіна та В. Проппа;
- простежити розвиток літературознавчої думки щодо природи комічного та його складових у сучасних працях;
- з'ясувати, як теорії комічного означених дослідників оприявлені у романі «Таємний щоденник Адріана Моула»;
- з'ясувати, які засоби комічного домінують у структурі образу головного героя досліджуваного роману – Адріана Моула;
- проаналізувати дискурси іронії та сарказму у роману, з'ясувати вектор їхньої спрямованості;
- з'ясувати, як обраний твір представлений у методичній літературі та підручниках зарубіжної літератури для 10 класу;
- розробити методичні вказівки та план-конспект уроку за обраним твором з акцентом на вивченні іронії.

Методологія роботи базується на **методі ретельного вчитування** із залученням елементів **порівняльного, культурно-історичного та біографічного**.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, який містить 43 позиції, з них англомовних – 10, трьох додатків, а також англомовного резюме.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ КОМІЧНОГО У ФІЛОСОФІЇ, ПСИХОЛОГІЇ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

1.1. Теорії комічного А. Бергсона, З. Фрейда, М. Бахтіна і В. Проппа

Поняття «поетика комічного» у даній роботі розглядається у широкому розумінні цього слова, тобто це всі засоби, що сприяють створенню комічного ефекту на різних рівнях організації художнього твору. Обрана нами методологія передбачає аналіз роману із залученням теорій комічного, розроблених різними теоретиками ХХ століття у царині філософії, психології і безпосередньо літературознавства.

У рамках нашого дослідження ми ознайомилися з декількома важливими роботами, що містять теоретичне осмислення поняття комічного та споріднених із ним. Одним із філософів Новітнього часу, який розробляв теорію комічного, був Анрі Бергсон. Працю «Сміх» (1899) [2] теоретик починає з викладу трьох принципів комічного, що розглядаються як фундаментальні.

Насамперед Бергсон заявляє, що *«не існує комічного поза власне людським. Пейзаж може бути красивим, привабливим, величним, невиразним або потворним; але він ніколи не буде смішним»* [2, с. 3]. Теоретик додає, що ми сміємося над твариною лише після того, як виявляємо в ній вираження людини або схожу поведінку. Другий принцип, який виокремлює Бергсон, – сміх несумісний з емоціями або зі співчуттям об'єкту, на який націлений, тобто теоретик підкреслює відсутність чутливості як передумову сміху: *«комічне може здобути вплив, тільки якщо торкнеться абсолютно спокійної, врівноваженої поверхні душі. Байдужість – його природне середовище. У сміху немає сильнішого ворога, ніж переживання»* [2, с. 4]. Третій принцип, викладений Бергсоном, містить ідею про те, що сміх можливий тільки за умови спілкування з іншими людьми. Розуміння комічного вимагає усвідомлення цінностей і традицій певних

соціальних груп, а також залученості. Сміх потребує віддачі від інших, природне місце комічного – у суспільстві, тому без нього існування неможливе.

Аналізуючи різні види комічного, Бергсон формує думку про те, що комічним в людях, їхніх діях і властивостях є те, що викликає в нас уявлення про механічність, незграбність, відсутність життєвої гнучкості і пристосованості. Дослідник пише про комізм каліцтва: різке каліцтво не є смішним, навпаки – воно огидне або страшне, тому комічним є лише помірна потворність. Ще один вид комічного, про який пише Бергсон, – карикатура. Вона смішить тим, що вловлює і підкреслює в людині, в її особистості і фігурі властиву незникаючу гримасу. Бергсон згадує також комізм повторення: дві особи, які не є смішними окремо, викликають разом почуття комізму своєю надмірною схожістю, що наводить на думку про механічне відтворення. Постійне повторення абсолютно несмішного жесту оратора здається комічним: таким чином виражається прихований автоматизм, бо людина, що говорить, нагадує механічну іграшку, повторюючи одні й ті ж самі рухи. Ця ідея Бергсона втілена в обраному нами романі: він написаний у щоденниковій формі, тобто головний герой щодня повторяє одну і ту ж саму дію – занотовує свій день. Нас смішить педантичність, з якою Адріан веде свої записи, саме у механічності цієї дії виражається комічний ефект. Авторка показує важливість щоденника для хлопчика. Головний герой сам наголошує на цьому: він змусив матір присягнути життям собаки, що вона не буде читати щоденник хлопчика, поки він на операції [33, с. 170]. Комізму додає те, чим саме має присягнути матір. Під час аналізу тексту роману ми простежимо, чи дотримані принципи комічного, про які зазначає Бергсон.

Ідеї А. Бергсона досить швидко отримали рецепцію в англійському літературознавстві. Нам вдалося знайти і ознайомитися зі статтею Луїзи Метьюсон «Теорія комічного Бергсона у світлі англійської комедії» (1920) [39], яка популяризувала працю французького філософа, чия відомість на той час перетинала Ла Манш. У першій частині роботи дослідниця викладає зміст теорії Бергсона, основні ідеї і тези, у наступних – переходить безпосередньо до аналізу

творів англійської літератури. Метьюсон погоджується із Бергсоном, що комедія, від початку і до кінця, є по суті інтелектуальною критикою життя та манер. Зосереджуючи свою увагу на творах Шекспіра, англійська дослідниця пише, що його комедії – комедії манер, а не інтелекту. На думку Метьюсон, твори Шекспіра – майстерно виведений контраст між комічним та трагічним. Далі вона вказує на зв'язок літератури доби Реставрації із однією із думок Бергсона – повною відсутністю відчуттів. Спираючись на це ствердження, Метьюсон пише про діалог між леді Тізіл і сером Пітером із «Школи лихослів'я»: він не може бути комічним, бо глядачам спочатку шкода [персонажів], а пізніше у них виникає співчуття, тобто порушується важлива за Бергсоном умова існування комічного. Окрім цього, персонаж не є комічним, якщо не існує якогось аспекту особистості людини, про яку не знають і не помічають – тільки тоді це може викликати насмішку, і, як результат, – комічне. На думку Метьюсон, сер Ентоні і пані Малапроп відповідають зазначеній тезі.

Інтерес до сміху виходить за межі філософського осмислення, а також стає об'єктом дослідження психології, ще за часів її інституалізації, що засвідчує робота Зигмунда Фрейда «Дотепність і її відношення до несвідомого» (1905) [34]. У вступі теоретик згадує праці таких попередників, як Жан-Поль, Куно Фішер, Т. Ліппс та інших, і зазначає наступне: вивченню трактування цього поняття не приділено достатньо уваги, що складає враження неможливості його існування поза контекстом комічного. Проаналізувавши роботи вищевказаних науковців, теоретик складає наступний ряд критеріїв, що характеризують дотепність: *«активне ставлення до змісту нашого мислення, характер грайливого судження, поєднання не схожого, контраст уявлень, «сенси в нісенітниці», зміна збентеження через нерозуміння раптовим з'ясуванням, виявлення прихованого змісту і особливий вид лаконічності»* [34, с. 13]. Таким чином, Фрейд вибудовує систему критеріїв, але, водночас, фіксує наявність певних неточностей, ніби відповідаючи на власне питання, чи має дотепність відповідати кожному з цих критеріїв, щоб повністю втілювати своє значення, а якщо ні, то які з них є

обов'язковими. Фрейд ставить перед собою завдання класифікувати дані критерії, доповнити їх, проаналізувати вже наведені попередніми дослідниками приклади дотепності, а також додати свої, базуючись саме на тих ситуаціях, що викликали сміх автора.

У своїй роботі Фрейд зазначає, що *«задоволення, яке приносить дотепність, тримається, з одного боку, на техніці, з іншого – на тенденції»* [34, с. 131]. Це детально досліджено у таких розділах, як «Техніка дотепного» і «Тенденції дотепного». У першому Фрейд зосереджує свою увагу на аналізі прикладів, наведених дослідниками, на роботи яких він посилається, в результаті чого теоретик формує технічні прийоми цього поняття, які згруповує у наступну класифікацію:

«I. Згущення:

- а) із створенням складеного слова,*
- б) з модифікацією.*

II. Вживання одного і того ж матеріалу:

- а) цілого і частини,*
- б) перестановка,*
- в) невелика модифікація,*
- г) одні й ті ж слова, вжиті в повному розумінні, що втратили первісний зміст.*

III. Двозначність:

- а) позначення власного імені і речі,*
- б) метафоричне і дійсне значення,*
- в) власне двозначність (гра слів),*
- г) двояке тлумачення,*
- д) двозначність з натяком»* [34, с. 44].

Фрейд визнає, що така класифікація є доволі об'ємною, тому надалі у роботі відбувається реструктуризація категорій. На думку дослідника, гру слів і двозначність можна віднести до згущення, але зміна структури класифікації не

впливає на її сенс, тільки робить її більш лаконічною. Важливою для нашого дослідження технікою дотепності, про яку пише Фрейд і про яку варто згадати, є каламбур, який він називає найчисельнішою групою дотепів, аргументуючи це тим, що це найпростіша техніка з точки зору її створення, що потребує контексту для її повного розкриття.

Як стверджує психолог, утворена ним класифікація не є повною, бо існують технічні прийоми, що могли бути випущені під час аналізу. На думку Фрейда, у його класифікацію входять найбільш розповсюджені та важливі техніки, які допомагають зрозуміти природу дотепності. Дослідник підкреслює, що згущення із утворенням заміни є основою техніки словесного дотепу, а також проводить паралелі з образами сновидінь, але дані тези не є релевантними у рамках нашого дослідження. Говорячи про тенденційність, дослідник зазначає про додавання дотепу додаткових властивостей, але тільки у випадку, коли він не є самоціллю, а застосований з певними намірами, а саме образити, або викрити.

Ми зосередили свою увагу на розділі «Дотепність і види комічного» як такому, що є найбільш продуктивним для нашого розуміння розвитку теорії комічного. Фрейд зазначає, що з соціальної точки зору у процесі створення і *дотепного*, і *комічного* беруть участь три особи: перша – та, що виявляє, друга – та, у якій виявляється, але існує суттєва різниця між функціями, які виконує третя. Для *дотепності* її наявність важлива для гарантії того, що задоволення буде отримане, у той час як для *комічного* вона посилює процес, але не додає нічого нового, тому для нього достатньо двох осіб. Сью Таунсенд використовує щоденникову форму, тобто читачі роману виконують роль третьої особи: споглядають, сміються, але нічого не змінюють. Отже, вони не підтверджують отримання задоволення автором дотепу, тому розглядають роман як комічне з соціальної точки зору.

На думку Фрейда, наївне – найближчий до дотепності різновид комічного [34, с. 207]. На обраних прикладах теоретик показує різницю між дотепністю та наївністю: перша є створеною спеціально, а другу можливо тільки виявити. Той,

хто створює наївне, сам не усвідомлює цього і передбачає, що його мова звичайна. Окрім цього, він не отримує задоволення від сказаного. Важливою ознакою для виявлення наївного є наявність різниці знань у двох людей, які є учасниками створення комічного. В обраному творі це виявляється крізь неусвідомлення Адріаном загравань містера Лукаса – сусіда – до матері героя. Окрім наївного, Фрейд аналізує пародіювання, карикатуру, наслідування, гумор та інше, але в цілому робота побудована з точки зору психології, що виходить за рамки нашого дослідження. Прикметно, що у названому розділі Фрейд згадує вищезазначену нами роботу Бергсона та бере за основу наступну його тезу про комічне та його співвідношення із дитинством: ті речі, які є смішними для нас зараз без логічного пояснення причини цього, можливо мали пояснення і їх можна відшукати у далеких дитячих спогадах: дитина сміється з чистого задоволення, відчуючи власну перевагу над іншим, а дорослий, якщо і отримує задоволення, може відділити його від комічного. Беручи за основу співвідношення явища комічного і періоду дитинства, Фрейд приходять до таких висновків: дитина смішить інших тільки тоді, коли веде себе як доросла людина, але, фактично, не є такою. Такі прояви дослідник називає наївно-комічними, у той час як у дорослих аналогічна поведінка була б означена як непристойна або дотепна. Розгляд наївного є актуальним у нашій роботі, тому що ми можемо проаналізувати створення образу головного героя обраного нами твору крізь призму наївного як частини комічного, найближчої до поняття дотепного.

Через більш ніж півстоліття після публікації згаданої роботи Фрейда Гарі Харлоу аналізує у статті «Анатомія гумору» (1969) [37] різні форми гумору – від найнижчого його прояву у жорстокості до найбільш інтелектуального вираження – і показує роль, яку він відіграє у звільненні від агресії та знятті соціальної напруги. Серед дослідників, на роботи яких спирається автор, є Фрейд та його думки щодо дотепного, зазначені нами вище.

Важливою теоретичною роботою в осмисленні комічного безпосередньо літературознавством є «Творчість Франсуа Рабле і народна культура

Середньовіччя і Ренесансу» М. Бахтіна (1965) [1]. У своєму дослідженні теоретик зосереджується на глибинній карнавальній складовій Середньовіччя. Найбільшу увагу ми зосередили на вступі роботи, назва якого – «Постановка проблеми».

У вступі ми знайомимося з народним сміхом, його формою та змістом. Бахтін виділяє три основні види форм народної сміхової культури, а саме: обрядово-видовищні форми (свята карнавального типу, майданні сміхові дійства), словесні твори (пародії) та фамільярну мову (лайки). [1] Далі у роботі дослідник більш детально зупиняється на характеристиці кожної з форм.

Літературознавець пише про складну природу карнавального сміху, називаючи Рабле найбільшим носієм народно-карнавального сміху в літературі. Бахтін виділяє три характеристики такого сміху. Перша – його всенародний характер: *«сміються всі, це – сміх “на світу”»* [1], акцентується створення атмосфери загального єднання на ґрунті життєрадісного почуття; друга – універсальність, бо він спрямований на світ в цілому, в його вічному вмиранні і відродженні, і перш за все – на його матеріально-тілесну і одночасно святкову сторону; і остання – амбівалентність, бо карнавальний сміх одночасно і веселий, і насмішливий: *«він і заперечує і стверджує, і приховує, і відроджує»* [1], а також становить єдність утвердження невичерпних сил народу і заперечення всього офіційного, як державного, так і церковного, а саме всіляких заборон і ієрархічних установок.

У рамках поняття карнавалу Бахтін пише про гумор як форму звільнення або полегшення, що виражається на рівні цілого суспільства. Карнавал *«тріумфував як тимчасове звільнення від панівної правди і існуючого ладу, тимчасове скасування всіх ієрархічних відносин, привілеїв, норм і заборон»* [1], тим самим об'єднуючи різні верстви населення. Звільнення від панівної правди полягає в тому, що вона є обмежувальною, а карнавал дає можливість на деякий час позбутися встановлених меж. Народний гумор, за Бахтіним, акцентує увагу на тілесності, її низових формах, об'єднуючи сміх із гнітючими реаліями у процесі

знущань над панівною верствою середньовічного суспільства: таке глузування дозволяє отримати звільнення або полегшення.

Важливою для нашого аналізу є також теорія комічного, розроблена В. Проппом і викладена ним у роботі «Проблеми комізму і сміху» (дата написання невідома, посмертна публікація була у 1976) [28]. Дослідник вказує на абстрактність наявних на той момент теорій комічного, аналізує їх та підкреслює існування недоліків у кожній з них. Варто зазначити, що Пропп не розділяє факти про комічне на ті, що стосуються естетики, та ті, що не відносяться до неї. Вчений аналізує й розвиває теорії таких дослідників, як М. Бахтін, А. Бергсон, Ю. Борев та інших. Його теорія розглядається на прикладах творів російської літератури, але це не виключає того, що вони можуть бути застосовані на романі Сью Таунсенд.

На думку Проппа, проблему комізму не можна розглядати поза контекстом видів сміху. Згадуючи класифікацію Юренєва, дослідник зазначає, що вона не є довершеною, але замість розглядання та доповнення Пропп бере за основу один вид сміху – насмішливий: *«Саме цей і, як ми побачимо, тільки цей вид сміху стабільно пов'язаний зі сферою комічного»* [28, с. 6]. Пропп розглядає комічне з різних сторін, ґрунтуючись саме на факті постійної наявності насмішки. Актуальними у аналізі тексту обраного нами роману та створенні образів його героїв є декілька розділів, про які йде мова далі.

У розділі «Смішне в природі» Пропп погоджується з думкою Чернишевського про те, що тварини можуть бути схожими на людей, що і є причиною нашого сміху. Ця схожість виражається безпосереднім та прямим шляхом, а саме через форму поведінки, носіння людського одягу тваринами та нагадування виразів людських обличь, або шляхом зв'язку з духовною сферою людини. Прикладом такої ситуації є випадок, коли сильний і великий собака ховається від слабкого і маленького кошеняти: можливість провести аналогію із схожими ситуаціями із життя людини конструює комічне.

Пропп наводить приклади різних ситуацій смішного у розділі «Вихідні спостереження», узагальнює висновки з них і доходить до думки про те, що *«сміх настає в тому випадку, якщо заступання духовного начала фізичним несподівано розкриває певний прихований доти недолік»* [28, с. 13]. Тобто ефект комічного створює фізичний недолік, що був виявлений раптово. Пропп окремо зазначає, що сміх викликають саме дрібні недоліки, а не пороки.

Теоретик зазначає існування норм у суспільстві, відмінних для різних епох, народів і суспільних устроїв. Якщо є норма, дотримання якої вимагається, то і є ті, хто цим нормам не відповідає. На думку Проппа, факт існування особливості або дивацтва може зробити людину смішною, а отже слугувати одним із засобів створення ефекту комічного. Адріан вважає, що він відрізняється від інших підлітків, тому дану тезу можна застосувати під час аналізу образу героя.

Важливо також згадати думки Проппа щодо гротеску, сатири та іронії. Дослідник погоджується та розширює визначення сатири Ю. Борєвим та А. Бушмінім: сатира – провідна форма комічного, за допомогою якої реалізується сміх-насмішка. Гротеск є перебільшенням, яке не є обов'язковим: можливим є також уособлення штучного фантастичного поєднання, зустріти яке у природі чи суспільстві неможливо. Комічним гротеск робить те, що цей засіб підкреслює недоліки. Сарказм містить у собі елемент насмішки і зловтіхи.

Іронію Пропп розглядає у контексті мовленнєвих засобів комічного, а саме окремі її типи. Теоретик зазначає, що іронія близька до парадоксу: *«Якщо при парадоксі поняття, що виключають один одного, об'єднуються всупереч їхній несумісності, то при іронії словами висловлюється одне поняття, – а на увазі мають інше, протилежне йому»* [28, с. 55]. Пропп пише, що іронія підкреслює недоліки, бо у цьому полягає мета її функціонування. Аналіз іронії є особливо актуальним у контексті нашої роботи, бо поряд із сатирою вона є одним із засобів, якими користується Сью Таунсенд для створення ефекту комічного у романі. Нижче ми звернемося до потрактування іронії іншим дослідником.

1.2. Комічне та його прояви у літературознавчих працях сучасників

Як уже було зазначено у вступі, сучасне літературознавство активно розробляє поняття комічного. Однією із таких робіт є монографія Р. Семківа «Іронічна структура: типи іронії в художній літературі» (2004) [31]. В опрацюванні цієї роботи ми сконцентрували увагу на вступі та на двох із трьох підрозділів першого розділу.

У вступі дослідник зосереджується на визначенні поняття «іронія» і сутності цього феномену, а також її різновидах. Автор обґрунтовує це великою кількістю різноманітних визначень та тлумачень поняття. Окрім цього, Семків розглядає вплив різновидів іронії на структуру художнього літературного тексту і пише про те, що *«окремо слід розглянути постань автора як джерело іронізування та визначити вектори впливу іронії різних типів на ті або інші компоненти структури тексту і на текст загалом»* [30, с. 6]. Такий підхід до аналізу літературних текстів дозволить простежити вплив авторської іронії у моделюванні світогляду Адріана Моула та з'ясувати, чи є це окремим засобом створення ефекту комічного у досліджуваному романі.

Семків перелічує фундаментальні роботи, присвячені вивченню поняття іронії, на які спирається у власному дослідженні: Д. Мюке, В. Бус і Ф. Стрінгфело, а класифікацію Р. Струця він бере за основу, розширюючи і доповнюючи її.

Літературознавець зазначає, що його монографія побудована на принципах та засадах структуралізму та постструктуралізму. Спираючись на дослідження Р. Барта, М. Фуко, Ю. Лотмана, У. Еко і Ж. Бодрійяра, дослідник обирає для себе три принципи, на яких буде своє дослідження: множинність, швидка змінюваність та неверифікованість структури. Семків аналізує тексти Ф. Шлегеля, Ф. Ніцше, Н. Фрая, Ж. Бодрійяра, Дж. Фаулза та інших, у яких фігурують різновиди іронії, а також тих авторів, де іронія виражена не так яскраво: Ф. Кафки, Дж. Орвела, В. Бєроуза та інших.

У частині першого розділу «Іронія-троп та іронічний світогляд» автор пише власне про природу іронії, тобто про іронію як стилістичний прийом та як естетичну категорію. Важливо зазначити три ознаки іронії, виокремлені автором: двозначність та двоплановість, контекстуальність і оцінна сугестивність [31]. У даному підрозділі наведено первинне визначення іронії *«як складного висловлювання, в якому реалізується два або більше суперечливі між собою сенси, один з яких може претендувати на статус істинного»* [31, с. 14]. Для існування іронії та визначення її істинного смислу, контекст є обов'язковою умовою.

Питання іронічної оцінності розглядається у межах понять сатири, гумору і сарказму. Семків називає дослідників, які розглядають іронію як частину сатири, а саме: Я. Ельсберга, Е. Озмителя, А. Щербину, та погоджується з ними. Сатира, на думку теоретика, однозначна, негативна і дидактична, у той час як гумор позитивно ставиться до свого предмета, він є необов'язково дидактичним, а його тональність не така широка, як у іронії. Семків погоджується з думкою Ельсберга про те, що іронію можна розглядати поруч із поняттям гумору. Автор пише про різницю між іронією та сарказмом – її визначає контекст. Сарказм є більш жорстоким та уїдлигим.

У підрозділі «Автор та вияв його іронії у структурі тексту» Семків погоджується із думкою В. Буса та Р. Якобсона про те, що саме автор визначає іронічність або неіронічність написаного їм висловлювання. Відсутність постаті автора порушує розуміння поняття іронії. Семків звертається до робіт про постать автора у рамках тексту таких дослідників, як В. Виноградов, Р. Барт, М. Бахтін, М. Фуко та аналізує їх. У висновку він стверджує, що неважливо, чи іронізує конкретна особа – автор, чи дисперсний «дискурс», важливо те, що у першому випадку можливо відшукати іронію, дешифрувати її, віднайти істинний сенс і той, що симулюється; а в другому, коли сенси є розпорошеними і авторський посил є незрозумілим, ми фіксуємо лише наявність іронії, але не можемо розкодувати її.

Поняття іронії постає у центрі уваги не лише літературознавців, а й інших філологів. Ми знаходимо роботи, присвячені цьому поняттю і у царині

перекладознавства, які апелюють до літературознавчого доробку, і звертаються безпосередньо до згаданої праці Р. Семківа. Наприклад, стаття Л. Гончаренко «Іронія як проблема художнього перекладу» (2013) [4], у якій дослідниця робить стислий історичний огляд поняття, починаючи з часів античної культури, завершуючи роботами сучасників. Вона погоджується із тезами Семківа щодо поглядів на іронію в постмодерністських творах, однак вважає їх децентрованими.

«Ідеологічні аспекти функціонування форм комічного» (2017) [30]– ще одна робота Семківа, присвячена поняттю, яке ми вивчаємо. Стаття охоплює два напрями: літературу й ідеологію. Основна теза цієї розвідки полягає у віднайденні взаємозв'язку між ідеологіями як типами світогляду та формами комічного як відтінками сміхових реакцій на дійсність. Семків наводить сучасний контекст терміну ідеології, пояснюючи зв'язок із теоріями комічного, серед яких є дослідження, взяті за основу методології нашої роботи, а саме А. Бергсона [2], З. Фрейда [34] і М. Бахтіна [1]. На переконання автора, сміх визначається ідеологією, тобто держава диктує, коли комізм вважати прийнятним, а коли викорінювати його. У висновку Семків пише про кореляцію авторитарного стилю із сатирою, тоталітаризму – з іронією, поширення анархічних ідеологій взаємопов'язано із бурлеском, а лібералізація спільнот відносить до зрівнювання форм комічного і їхнього вільного існування і в літературі, і в культурі.

Серед сучасних літературознавчих досліджень, присвячених вивченню проблеми комічного, є ряд робіт, які базуються на теоріях, викладених у підрозділі 1.1. До таких праць належить також дисертація А. Голох «Робота про гумор у постколоніальній літературі» (2012) [38]. Авторка проаналізувала роботу гумору в постколоніальній літературі, досліджуючи шляхи, якими сатира, іронія, чорний гумор та гротеск проводять різні форми опору проти колоніалізму та його спадщини – від індивідуального психологічного вивільнення чорного гумору до сатиричного сміливого бунту як проти авторитетних діячів, так і проти форм авторитетного дискурсу. Одними із теорій, якими користується Голох, є теорії З. Фрейда, А. Бергсона і М. Бахтіна.

Теорія комічного Бергсона застосовується Н. Кобаняном у його кваліфікаційній роботі «Контраст як засіб створення комічного ефекту» (2014) [35]. Метою роботи є звернути увагу на контраст як засіб створення комічного ефекту в гумористичних текстах, а також, як зазначає автор, пов'язати існуючі уявлення про контраст у гуморі.

У статті «Дослідження гумору в класиці Марка Твена» (2019) [44] Лін Ванг розглядає різні форми гумору, однак не спирається на ідеї дослідників, описані нами у підрозділі 1.1. Цікавим для нас є вивчення іронії у творах Марка Твена. Лін Ванг пише, що американський письменник часто застосовує гумор та іронію для побіжного зауваження та суттєвого викриття, критики зла в американському суспільстві. Як приклад авторка статті наводить твір «Знаменита жаба-стрибунка з Калаверасу»: завдяки ретельно прописаній кумедній поведінці героя, а також показані деякі шкідливі звички суспільства.

Безпосередньо про комічне у Сью Таунсенд пише Н. Іск'ердо у статті «Дискурсивне використання гумору в описі сприймання британського прем'єрства: вклад Сью Таунсенд» (2015) [36]. Дослідниця простежує зв'язок між гумором і політикою, посилаючись на роботу Віллі Цакона і Діани Поп, які розглядають гумор у політичному контексті, та погоджується з їхньою думкою про те, що він є способом протесту, а не підбурювачем змін, а також діє як інструмент для зняття тиску для суспільства. На думку Іск'ердо, Сью Таунсенд використовує тип гумору «*practiced on politicians*» («застосований до політиків» – переклад наш, В.Т.), тобто авторка висміює політиків та сконструйований суспільством образ прем'єр-міністрів. Такий висновок дослідниця обґрунтовує результатами прочитання та аналізу циклу книг про Адріана Моула, у якому фігурує ім'я Маргарет Тетчер, та роману «Номер десять», де згадується Тоні Блер.

Нас зацікавило те, що аналізуючи роман, що є об'єктом нашого дослідження, Іск'ердо коментує обрану Сью Таунсенд форму щоденника як спробу подолати розрив між письмом та життям, бо роль читача є першорядною

у контексті використання автором твору політичної сатири, а саме обізнаність читача у реальних фактах та зображуваних подіях, про які пише автор.

На думку дослідниці, основними темами, які слугують приводом для глузування над Тетчер, є контраст гендерних ролей і моральність, для доказу чого вона наводить цитати із книг циклу про Адріана та наводить реальні факти про життя Тетчер та її спосіб ведення політики. Іск'єрдо пише, що прем'єр-міністерка, яка заявила про себе спочатку як домогосподарка та матір, таким чином демонструючи свою жіночність у найбільш традиційний спосіб, змогла стати першою жінкою-політиком у світі маскулінного британського парламенту, формуючи образ сильної, домінуючої та настирливої жінки. Науковиця наводить тезу Хадді та Теркільдсена: кандидати-жінки мають більшу здатність вирішувати «проблеми співчуття», такі як бідність, освіта та політика щодо дітей та охорони здоров'я, тоді як кандидати-чоловіки, як правило, пов'язані з великим бізнесом, військовими та оборонними проблемами, але Тетчер зруйнувала такі установи. Отже, політикиня працювала плече-о-пліч із чоловіками, одночасно підтримуючи консервативні сімейні цінності. Таке лавірування і «зміна» гендеру, незрозумілі для громадської думки, стали приводом для глузування з Тетчер. Більшість цитат, підтверджуючих думку Іск'єрдо, наведені із романів «Страждання Андріана Моула», «Адріан Моул: роки капучино» і «Зізнання Андріана Моула», а також із обраного нами для аналізу «Таємного щоденника Андріана Моула».

У своїх працях літературознавці активно звертаються до роману «Таємний щоденник Андріана Моула» Сью Таунсенд, а також циклу романів загалом. Існує ряд досліджень, звернених до аналізованого нами твору, однак їхній фокус центрується не на поетиці комічного, а на інших аспектах. Наприклад, Ю. Ремаєва пише про «англійськість» у творчості Таунсенд на прикладі щоденників Андріана (2015) [29]. Під даним поняттям розуміються *«національні характеристики англійців, зібрані століттями, що складають стереотипи, образи, символи, пов'язані з питаннями культури і національної ідентичності»* [29, с. 194]. На думку авторки, Андріана можна назвати «диваком», а такі образи є впізнаваними в

англійській літературній традиції (Л. Стерн, Ч. Діккенс, П. Вудхаус). Головний герой – хлопчик-інтроверт, але доволі ексцентричний. У свої 13 років Андріан вважає себе інтелектуалом, він занадто серйозний для свого віку та обожає книжки, навіть намагається писати власні твори.

Основою статті Ю. Матвєєвої є аналіз особливостей нарративної стратегії Сью Таунсенд (2011) [19]. Зосереджуючи свою увагу на циклі книг про Адріана Моула, авторка пише про особливості щоденникової прози, її жанрову модифікацію, зміну концепції і форми викладу, а також про своєрідність жанру як такого у ХХ ст. Як стверджує Матвєєва, цикл щоденників Адріана об'єднує наявність перехідних героїв, життя яких розгортається на фоні суспільних подій історичної важливості, а форма викладу змінюється: ми спостерігаємо дорослішання головного героя. Підсумовуючи, вона зазначає дві головні характерні риси щоденникової прози Таунсенд:

- 1) головний герой є «a man in the street», тобто звичайна людина,
- 2) розповідь поєднує особисте і суспільне.

Л. Мухтар обирає цикл книг про Адріана як один із об'єктів аналізу у дисертації на тему «Репрезентація концепту дитинства у прозі кінця ХХ ст. (на матеріалі романів С. Таунсенд, Дж. Ірвінга і Р. Сейсенбаєва)» (2019) [23], у якій розглядається тема дитинства і специфіка її розкриття, а також щоденник і мемуари як специфічні жанрові форми.

Наступні статті зосереджені на аспектах мовознавства. Перша – «Лінгвокогнітивний аспект мовної особистості Адріана Моула (на матеріалі творів Сью Таунсенд)» (2018) [25] О. Пономарьової та П. Соколової, основною темою дослідження якої є лінгвоперсонологія. Друга – «Ідіостилістичні засоби творення комічного ефекту в дискурсі Сью Таунсенд» (2016) [6] А. Дзюбенко, у якій авторка досліджує саме мовні прийоми. Є. Комлева і Н. Абросімова зосереджуються на експресивному стилі у романі Сью Таунсенд, його видах та їх вираженні у «Таємному щоденнику Адріана Моула» [14]. Автори наводять цитати із тексту або окремі конструкції, та детально їх аналізують. Згадані роботи ще раз

доводять наявність зацікавленості сучасності дослідників до творів Сью Таунсенд, але фокус цих статей не входить в область наших досліджень.

Досліджуваний роман цікавить і тих, хто займається жіночою прозою, що засвідчує опрацьована нами робота Алчіни Саузи «Жіночі голоси в континуумі: внесок Сью Таунсенд» (2018) [42]. Науковиця аналізує актуалізацію міфу про Пандору в романі, проводить паралелі із однойменною героїнею, пише про важке просування жінок кар'єрними сходами (образ тітки Сьюзен і скарги мами Адріана на складне життя), хоча інтерес цієї дослідниці до жіночої теми викристалізувався саме з досліджень комічного. Так, у статті «Адріан завдає удару у відповідь стилем та гумором» (2009) [41] вона досліджувала прояв у тексті сатири, іронії, каламбурів, повторень і окремо приділяла увагу стилю самого Адріана Моула. Алчіна Сауза здебільшого послуговується термінологією Вейлса та Сімсона, що не були обрані нами в нашому дослідженні, однак згадує теорію карнавалізації Бахтіна, з якою ми детальніше познайомилися у ході написання цієї роботи. Сауза в основному зосереджується на різноманітних проявах сатири. За Сімсоном, це поняття виходить за рамки жанру чи регістру, набуваючи ознак дискурсивної практики, іноді доходючи до дискурсивної першості, і саме це явище описує авторка в своїй статті на численних прикладах. Також, Сауза говорить про те, що сатиру створює сам читач, порівнюючи власні погляди зі світоглядом Адріана, та наводить такі типи сатиричних прийомів як насичення, заперечення, ослаблена фокалізація, інтердискурсивне злиття та інверсія дискурсивних доменів.

Висновки до розділу 1. Категорія комічного активно розроблялася у ХХ столітті дослідниками у царині філософії, психології, літературознавства. Першим у Новітньому часі до цієї категорії звернувся А. Бергсон, який вважає, що об'єктом сміху може бути лише людина, до якої у того, хто сміється, немає яскраво вираженого ставлення, при цьому ця людина має бути певним чином

«вписана» у соціум, представляти його певну частину. Крім того, найчастіше сміх породжують повторювані, механічні чи навіть автоматичні дії людини.

На відміну від Бергсона, Фрейд зосереджується на понятті дотепності. Психолог порівнює дотепне і комічне з соціальної точки зору, та підкреслює необхідність наявності третьої сторони. Фрейд вважає наївність найближчим до дотепності засобом творення комічного, розглядаючи зв'язок цих понять. Наївно-комічними він називає поведінку дитини, що поводить себе як доросла.

У царині літературознавства комічне постало у центрі уваги М. Бахтіна, який досліджує народну сміхову культуру, виокремлюючи у ній три форми: обрядово-видовищні, словесні твори та фамільярну мову. Бахтін досліджує народно-карнавальний сміх, називаючи найбільшим його носієм Ф. Рабле. Гумор розглядається теоретиком крізь призму карнавалу та карнавалізації, а саме як форма звільнення або полегшення.

Важливий внесок у розробку теорії комічного належить В. Проппу, який пропонує розглядати його нерозривно від видів сміху. Пропп вважає, що джерелом сміху може бути нагадування форми поведінки, виразу обличчя, тощо, а також виявлення фізичного дрібного недоліку і порушення встановлених норм суспільства. Сатиру Пропп розглядає як провідну форму комічного, у якій реалізується сміх-насмішка, гротеск – як надмірне перебільшення, що підкреслює вади, а сарказм – як такий, що містить в собі і насмішку, і зловтіху. Іронія, за Проппом, близька до парадоксу: вона має на увазі одне, а словами виражає інше.

Сучасні літературознавці продовжують працювати з поняттям комічного та його компонентами. Так, на думку Р. Семківа, який зосереджується на вивченні типів іронії, важливим є контекст, що дозволить відрізнити іронію від сарказму. Дослідник також виокремлює ідеологічні аспекти функціонування форм комічного. У працях сучасних дослідників основна увага зосереджена переважно на вивченні гумору. У літературознавчих роботах, присвячених творчості Таунсенд, комічне розглядається крізь призму гумору, наративних стратегій, образу головного героя, стильових особливостей та феміністичної критики.

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО У РОМАНІ СЬЮ ТАУНСЕНД «ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА»

2.1. Наївно-комічний образ Адріана Моула та стихія комічного довкола нього

Головний герой роману С. Таунсенд – він же виступає у ролі розповідача, адже читачі знайомляться з його щоденником, є персонажем, що викликає незмінну посмішку читачів. Як зазначав А. Бергсон, комічним є те, що викликає у людей уявлення про незграбність. Варто лише пригадати початок кар'єри Адріана у якості рознощика газет, що був не успішним: підліток переплутав, куди яку газету або журнал потрібно було віднести: *«Наплутав то й наплутав, чого всі так зараз оскаженіли? Радіти треба, що не кожен день одне й те саме підсовують!»* [33, с. 44]. Незграбність у діях хлопчика, про яку наголошував Бергсон, реалізується як нездатність запам'ятати певні алгоритми дії, співвіднести їх із своїми щоденними задачами.

Авторка, здається, чітко наслідує принципам, викладеним А. Бергсоном, який стверджує, що комічне може існувати тільки в суспільстві. Неодноразово у романі відбуваються події, що підтверджують слушність думок філософа. Наприклад, проводячи час зі своїм другом Найджелом, Адріан викликає у нього сміх своїми жартами. Спочатку, порівнявши імена героїв п'єси Бекета «Чекаючи на Годо» Владіміра і Естрагона із назвою протизаплідних пігулок [33, с. 74], а далі порівнюючи їх вчителя містера Скрутона із *«вирлатим монстром»* [33, с. 75]. Додамо, що в основі другого жарту – насмішка, тож варто згадати і теорію Проппа. Соціум і сам нав'язує Адріану свої жарти. Так, у поїзді до Шеффілда Адріан розговорився із жінкою в інвалідному візку, яка жартувала, *«що у неї є одна перевага – в поїзді вона завжди сидить»* [33, с. 134], що розсмішило Адріана. Він піддається на провокацію швидше, ніж устигає відрефлексувати, що людям з особливими потребами властива іронія та навіть самоіронія.

Комізму деяким ситуаціям додає і те, що попри вихід із дитячого у підлітковий вік, Адріан по суті є досить наївним. Таунсенд дотримується закладеного А. Бергсоном принципу беземоційності у ситуації, де комічне конструюється за допомогою наївності. Про комізм через наївність писав і Фрейд. Такими, зокрема у романі, є ситуації, коли через наївність Адріан не може зрозуміти, що його батьки перебувають у ситуації, близькій до розлучення, а матір активно проявляє інтерес до сусіда містера Лукаса. Наївність Адріана особливо виразно демонструється у першій частині роману. Так, читачів не залишають без посмішки епізоди, коли хлопець починає помічати присутність містера Лукаса у компанії своєї матері у них вдома все частіше. Після однієї із їх таких зустрічей, коли батько, повернувшись з роботи, *«влаштує мамі сцену»* [33, с. 12], Адріан задається питанням *«яка ж муха його вкусила»* [33, с. 13]. Далі, думка читачів про непозбуну наївність підлітка підтверджується, коли дружина містера Лукаса не витримує та йде від нього. У цей час Адріану навіть шкода сусіда, бо *«тепер він сам собі пратиме і взагалі – все сам»*, оскільки *«тепер лишився сам-один»* [33, с. 22]. Для посилення ефекту комічного Таунсенд нагромаджує ситуації, що підкреслюють нездатність Адріана бачити речі, якими вони є, а не здаються. Мати хлопчика починає працювати у тій же конторі, що і містер Лукас, відповідно зустрічей та часу, який вони проводять разом, стає все більше. Читач розуміє, чим умотивовано такий розвиток подій, але Адріанові заважає його наївність: одного разу, хлопчик побачив мати у компанії містера Лукаса і прокоментував це у своєму щоденникові наступним чином: *«Як добре, що містер Лукас поправляється»* [33, с. 28], маючи на увазі той факт, що він не сумує після того, як його покинула дружина. А коли у домі Моулів зламався бойлер, а батько поїхав, тож містер Лукас і мама Адріана *«убили цілий вечір, намагаючи полагодити його»* [33, с. 34], хлопчик фіксує у своєму щоденнику події цього дня не розуміючи, чому його особиста допомога була не потрібна дорослим, а у кімнату його просто не впускали. Вочевидь, Адріан не приділяє таким зустрічам ніякого значення і не зможе розшифрувати їх, тож його реакція на них – цілковито наївна, що викликає

у читачів сміх, конструюючи, на думку Фрейда, категорію наївно-комічного. Проте наївність персонажа не обмежується лише сферою людських стосунків. Адріан мріє про велику суму грошей і складає список речей, на які б витратив кошти. Один із пунктів у переліку звучить так: *«Дам по тисячі фунтів батькові й мамі, щоб не розлучалися»* [33, с. 61] – наївна думка про те, що брак батьків можна врятувати грошима.

Зрештою, Адріан починає розуміти, що відбувається, тож з часом він поводить себе так, ніби вже є дорослим. Коли одного разу тато намагався виправдати пізнє повернення матері хлопчика, Адріан пише у щоденнику: *«Розкажи це моїм шкарпеткам, татуню! Ніби я вчора народився!»* [33, с. 64]. Читачі сприймають цю фразу як свідчення того, що Адріан впевнений у тому, що він достатньо дорослий і зрілий, проте це викликає іронічний сміх, бо він, фактично, не є таким: під час розмови з Найджелом, головний герой дізнається, що всі в місті знали про роман його матері, окрім самого хлопчика і його тата.

Наївна поведінка головного героя торкається різних аспектів його життя, а не лише сфери сімейних стосунків. Так, Адріану не подобається футбол, заняття з якого є обов'язковими у школі. Жаліючись на це у своєму щоденнику, Адріан задається питанням, чому у нього немає *«якоїсь легкої хвороби»* [33, с. 40], аби отримати звільнення від спортивних занять, наприклад, *«вади серця або щось подібне було в сам раз!»* [33, с. 40]: не володіючи достатньою кількістю знань про даний недуг, хлопчик, не задумуючись, наводить його як приклад. Тут наївність переплітається з недалекоглядністю та відсутністю знань.

Іншого разу, побачивши книгу «Друга стаття» Сімони де Бовуар на столику у вітальні, Адріан злякався, що його бабуся насварить свою доньку, тобто його матір, через *«читання якоїсь книжки про статеve життя»* [33, с. 41]. Стереотипне мислення та необізнаність зіграли поганий жарт з хлопцем. Коли ж Адріан сам почав читати «Ферму тварин» Джорджа Орвелла, то задав собі питання: *«Може б то, податись у ветеринари, коли виросту?»* [33, с. 41]. На нашу думку, даний приклад можна розглядати у контексті теорії Фрейда та його

ставлення конкретно до каламбурів, бо маємо два пов'язаних між собою поняття, хоча він не виходить за межі фокусу аналізу наївності. У силу свого віку Адріану важко зрозуміти, які сенси були закладені Орвеллом, тому для нього книжка читається як проста історія про тварин, що навертає Адріана на думку про вибір професії у майбутньому.

Книги як такі є окремою підставою для погляду на Адріана як наївну особистість. Коли його кохана дівчина Пандора летить з батьками в Туніс, «інтелектуал» та турботливий хлопець купує їй книжку з назвою «Катастрофа», у якій *«дуже гарно описано, що слід робити у критичних ситуаціях»* [33, с. 122]. З боку підлітка наївно і навіть самовпевнено думати, що це може зарадити чи допомогти. Вочевидь, йому бракує життєвого досвіду, аби зрозуміти, що згадана книжка навпаки злякала дівчинку, а не заспокоїла. Проте він часто вдає із себе дорослого, що теж виглядає комічно, особливо тоді, коли хлопець, мов літній дідусь, бубнить про те, що люди ігнорують попередження про вогняну небезпечність: *«Просто щастя, що все обійшлося!»* [33, с. 174]. Його обурення смішать, бо вони незвичні для хлопчаків його віку.

Смішно читати про те, як чотирнадцятирічний хлопчик скаржиться на важку долю: *«зрештою, в моєму житті вже давно немає місця для простих і легких речей. Я часом почувуюсь, як персонаж російського роману»* [33, с. 192]. Зазначаємо, що Адріан поводить себе як дорослий, тож даний коментар ідентифікуємо як приклад наївно-комічного за Фрейдом.

У читачів викликає сміх коментар Адріана і Пандори стосовно вистави, що вони відвідали: *«вистава нам досить сподобалась, тільки трохи задитяча, як на наш смак»* [33, с. 199]. У цих словах розкривається наївність хлопця, який вважає себе дорослим, що і провокує сміх читача.

Кількість прикладів наївного ставлення до світу Адріана, що викликають посмішку чи навіть щирий сміх у читачів, дуже велика, але хочеться зазначити не тільки окремі ситуації з роману, але і погляд на хлопця зі сторони одного із героїв – лікаря, який називає його *«емоційно та психічно незрілим»* [33, с. 176]. Отже, на

нашу думку, наївність і наївно-комічне – основні засоби створення комічного в образі головного героя, що підтверджують наші спостереження, а особливо зазначений висновок-діагноз кваліфікованого доктора із роману, який авторка навмисне вплітає в оповідь.

Герой роману не існує поза соціумом, його постійно оточують люди, а також він не байдужий до світу тварин, хоча у цьому аспекті Сью Таунсенд також не полишає наміру передати комізм певних ситуацій, у яких опиняється підліток. Іноді він досить показово реагує на них, фіксуючи у щоденнику дотепні моменти, чийсь каламбури чи навіть створює власні. У родині Моулів живе Пес – тварина, яка постійно потрапляє у різні колотнечі й заважає спокійному життю усіх мешканців будинку. Записуючи одну із таких ситуацій у своєму щоденнику, Адріан згадує використання каламбуру своїм татом: існує відомий вираз, що описує роботу, зроблену нанівець – коту під хвіст. Тато хлопчика витратив більш трьох місяців на створення макету корабля, але він був зруйнований Псом, тож зазначений вислів було перероблено і адаптовано до цієї ситуації: *«Три місяці роботи – псові під хвіст!»* [33, с. 8]. За теорією Фрейда, це можна вважати прикладом дотепності, а більш конкретно – грою слів, однією із технік з класифікації дослідника.

Однією із причин сміху, на думку Проппа, є наявність схожості тварини із людиною. Окрім Пса родини Моулів, у романі читач зустрічає собаку на ймення Штик, який живе у Берта Бакстера – пенсіонера, яким опікується Адріан у рамках свого членства у «Добрих самарянах». Навіть доєднання до цієї спільноти, яке Адріан мотивує необхідністю, а не покликом серця, додає комізму ситуації, у якій з часом хлопець все більше переймається проблемами «підопічного» та навіть його собаки.

Адріан згадує, як одного разу, поки Берт був у від'їзді, навідався до нього додому і *«показав йому [Штикові] дулю. Сподіваюсь, він пес не злопам'ятний»* [33, с. 29]. У цій ситуації спостерігаємо радше не схожість тварини із людиною через форму поведінки, а припущення про таку схожість, що вкорінено у

свідомості персонажа. Аналогічно герой сприймає і власне Пса, що мешкає у його родині. Адріан вирішує залишити домашнього улюбленця вдома у своєї бабусі: *«хай трохи відпочине від стресу»* [33, с. 37], причиною чого була кістка, якою Пес подавився. Іншого разу під час походу у супермаркет з батьками, підліток вирішує вийти з магазину і повернутися до автівки, аби *«собака не нудився сам у машині»* [33, с. 51]. І стрес, і переживання від тривалого очікування у самотності характерні радше для людей, ніж тварин. Адріан переносить на тварину людські ознаки та моделі поведінки. Таке «перенесення» додає комізму у сприйняття наївного хлопця. Він приписує тварині наявність певного умислу чи характерного для людини способу вияву емоцій. Одного разу, непомітно від усіх, Моулів Пес утік з дому і прибіг до школи Адріана, де у хлопця саме був урок фізкультури: *«Пес виявився з біса вправним футболістом, і навіть містер Джонс [вчитель] сміявся з нього, аж поки той не прокусив м'яча»* [33, с. 54]. Так Адріан намагається переконати читачів в осмисленості дій тварин. Коли ж герой пише: *«Собака радіє поверненню мами не менше за мене. Весь день ходить і усміхається»* [33, с. 184], то викликає посмішку через «олюднення» собаки.

Все ж частіше від Пса у щоденнику зустрічаємо описаних людей та ситуацій, що відбуваються з ними. Читач дізнається ще на початку роману, що у Адріана з'являється однокласниця, яка привертає його увагу, вона – одна із центральних персонажів твору. Хлопчик часто згадує її у своєму щоденнику. На початку роману, після першої їх зустрічі, Адріан нотує у своєму щоденнику: *«Звати її Пандора, але їй більш подобається, коли на неї кажуть скриня»* [33, с. 16]. Дана фраза викликає сміх, її можна вважати дотепним каламбуром, бо слова «Пандора» і «скриня» нагадують одне про одне, що є важливою, за словами Фрейда, різницею між грою слів і каламбурами, через асоціацію з міфом.

Начальник на Адріановій роботі листоношою віддав підлітку еротичний журнал, попросивши не казати батькам, тож хлопчик ховає його під матрац, але інколи проглядає. Одного разу він занотовує наступне: *«Погортав «Великих та стрибучих». Страсна неділя як-не-як!»* [33, с. 72]. Адріан неправильно

ідентифікував значення слова «*страсний*» у контексті релігійного свята, а вживає його замість «*пристрасний*», що є ближчим до тематики журналу. Ось так мимоволі через наївне незнання слів він утворює каламбур, який читачі можуть зрозуміти з контексту.

Каламбур як гру зі словами, до якої вдається головний персонаж, можна спостерігати і в описі тієї ситуації, коли, поки Адріан їздив до матері в Шеффілд, батько приводить в гості Дорін Слейтер – подругу з роботи, розповідаючи синові, що вона «*заходила до нього на чай*» [33, с. 84]. Опинившись вдома, хлопчик коментує побачене наступним чином: «*Коли я опинився вдома, то зрозумів, що вона заходила до нього також і на обід, і на сніданок!*» [33, с. 84]. Адріан грає зі словами, несвідомо створюючи ефект комічного за допомогою каламбуру.

Приклад наївності, що провокує каламбур, знаходимо в записі, який передає початок стосунків Адріана з Пандорою. Описуючи їхній перший поцілунок, хлопчик зазначає: «*Я хотів, аби це був французький поцілунок, але я не знаю, що це таке. Довелося вдовольнитись англійським*» [33, с. 111]. Досвід у романтичних стосунках у головного героя відсутній, тому слово «*французький*» він сприймає у прямому сенсі, замінюючи на «*англійський*» відповідно до свого місцезнаходження. Наївність Адріана у питання романтичних стосунків підтверджує і той факт, що хлопець щиро вважає, що Пандора охолола до нього, бо «*сьогодні вона не прийшла до Берта. І я мусив сам прибирати у нього в будинку*» [33, с. 158]. Читати такі переживання смішно.

Проте наївність поступово змінюється усвідомленням реалій дорослого світу, яке приходить з періодом статевого дозрівання. Адріану 14 років, його тіло переживає нові для нього стани через зміну гормонального фону, які він описує у своєму щоденнику, особливо після зустрічей із Пандорою. В одному з таких описів він вдається до гри слів: «*Ми з Пандорою були дуже заклопотані, хотіли встигнути закрити номер. О, як би я хотів закритися з Пандорою в якомусь номері!*» [33, с. 181]. Таким чином, ми спостерігаємо, як підліток починає вбачати і створювати сексуальний підтекст у своїх діях та стосунках із Пандорою.

Адріан викликає сміх читача також і тим, що впевнено називає себе інтелектуалом: «Схоже, в мені пробуджується інтелектуал» [33, с. 13], – пише він на перших сторінках щоденника і буквального наступного дня переходить до твердження: «Я точно інтелектуал» [33, с. 14]. Вихідна установка у героя є абсолютно вмотивованою, адже в його сприйнятті інтелектуал пов'язаний із читанням книжок, яких він хоче досягнути величезну кількість. Книжки для нього є можливістю збагачення словникового запасу. Як школяр, не байдужий до слів, він прагне дізнаватися значення тих складних і незнайомих йому слів і виразів, які почує при перегляді телевізору або зустрів під час читання. Проте до заяв про належність до кола інтелектуалів додається відтінок снобізму. Коли через певні обставини Адріан починає працювати ранковим листоношою, то до будинків, які входять в зону його роботи, потрапляє дім, де разом із батьками мешкає Пандора. Побачивши, що вона читає комікси для дівчат, Адріан занотовує: «Еге, де їй до мене, інтелектуала! А втім, навряд чи Малкольм Маггерідж одружений з інтелектуалкою» [33, с. 45]. Так, окрім сміху через свою «інтелектуальність», герой наражається на сміх через вивищуванн себе над іншими. Про інакшість або нетиповість поведінки героя свідчить і те, що Адріан з нетерпінням чекає повернення до школи після канікул, у той час, як навколо нього діти засмучуються при думці про це: «Хоч те добре, що скоро знов до школи» [33, с. 8]. Ця фраза може викликати сміх у більшості школярів, які читають цю книжку: дивно бачити героєм учня, який радіє факту повернення до навчання. Аби зрозуміти, що конструює комічне у даному прикладі, доречним буде послатися на теорію комічного Проппа: на його думку, порушення усталених суспільством норм, тобто наявність у людині дивацтва, конструюють комічне. Отже, Андріан відрізняється від середньостатистичного підлітка: він відступає від норми поведінки, притаманної його одноліткам. Звернімо також увагу на ситуацію, коли Адріан забув про канікули у школі. Хлопчик стверджує, що так сталося через «*оті всі переживання*» [33, с. 58], але, на нашу думку, учні завжди знають, коли саме починаються канікули, та чекають на них із нетерпінням, тож жодні переживання

не здатні зробити так, що вони забудуть про довгі вихідні, що наближаються. А під час великодніх канікул, Адріан вирішує, що *«треба подбати, аби мій мозок не простоював»* [33, с. 74]. Пересічний підліток, можливо, радше обере лінощі замість заняття саморозвитком чи самовдосконалення. Все ж маємо наголосити, що такий прийом створення комічного діє тільки в першій частині книги: далі Адріан продовжує вважати себе інтелектуалом, стабільно читати книжки – *«Чи хіба на всю школу є такий начитаний, як я?»* [33, с. 146] – та мріяти про професію письменника, але водночас у нього зникає любов до школи. Спостерігаємо певний парадокс.

Від заяв про свою «інтелектуальність» до поблажливого, а іноді зверхнього ставлення до інших Адріана відділяє тонка грань. Здається, авторка натякає на те, що надміру захоплюватися собою не є здоровим для підлітка – маємо так званий «приклад для ненаслідування». Коли Адріан почув, як батько побажав на добраніч власній машині, він думає, що тато, *«мабуть, їде головою»* [33, с. 50]. Підліток ледь не насміхається з батька, бо не може збагнути мотивацію такого вчинку. Аналогічні ситуації зустрічаються у сюжеті твору неодноразово: головний герой досить часто коментує дії свого батька з позиції вдаваного дорослого. Наприклад, під час Великодня в гостях у бабусі батько Адріана поводить себе неналежним чином: *«Ні, він не з тих, хто вміють подати себе у вигідному світлі»* [33, с. 79], – робить висновок хлопець. В основі його коментарів – насмішка, яка була б вдалою в устах людини старшого віку, тож це викликає сміх у читачів. Так само під час служби у церкві, *«татуньо все робив невлад, <...> так горлав, що аж люди оглядалися»* [33, с. 95]. Адріан ніби уподібнюється старим буркотунам. І у нього є гарний «приклад для наслідування» – його підопічний пенсіонер. Життя Берта Бакстера є прикладом відступу від усталених норм, що, як стверджувалося вище, має, за Проппом, викликати посмішку читача. Чоловік звик до певного укладу речей і відчувається комфортно навіть тоді, коли живе *«в гадюшнику»* [33, с. 142]. Головний герой і його дівчина Пандора вирішили допомогти Бертові привести до ладу будинок, але поки вони це робили, *«Берт сидів у шезлонгу і*

сердито бурчав» [33, с. 142]. Сам він не бачив нічого поганого в тому, що *«живе у такому бруді»* [33, с. 142]. Читачам цей епізод видається комічним не лише через дивакуватість старого, але й через те, що періодично сам Адріан перетворюється на Берта у своєму бурчанні.

Періодично коментарі Адріана торкаються зовнішності інших людей. І тут його голос перестає бути наївним, а є радше в'їдливим. Згадуючи день народження бабусі, якій виповнюється сімдесят шість років, Адріан зазначає, що це *«стільки, на скільки вона і виглядає»* [33, с. 62]. Навряд чи це можна назвати компліментом, та й відвертість сприймаємо умовно лише як таку, що зумовлена жанром щоденникового запису. Інший некомпліментарний запис щодо зовнішності знаходимо в описі візиту до лікаря [33, с. 174]. Коли ж оповідач фіксує у щоденнику урочистості з дня весілля принца Чарльза і леді Діани, то досить іронічно описує зовнішність першого: *«Принц Чарльз, хоч він і клаповухий, виглядав досить гарно. У нього дуже симпатичний брат, шкода, що вони не можуть помінятися головами бодай на день»* [33, с. 126]. Зазначений коментар не сприймаємо як цинічний, це радше – легка насмішка Адріана. У насмішкуватості він не відрізняється від більшості підлітків, як і у певній прискіпливій увазі до зовнішності інших (та й до своєї зовнішності у нього є багато претензій).

2.2. Іронія та сарказм у романі «Таємний щоденник Адріана Моула»

Іронічний дискурс

Іронія як один із важливих засобів досягнення комічного в аналізованому романі С. Таунсенд є наскрізним елементом. Вона пронизує сюжетну будову твору і є ледь не провідною ознакою головного персонажа, та й сама форма щоденникової оповіді, яку незмінно з дня у день веде персонаж, сприяє його іронічному сприйняттю читачами.

Найчастіше іронічні висловлювання Адріана направлені на оточення, він рідко іронізує з себе. У романі Адріан періодично повторює фразу «*Вічно мені щастить!*», іноді трохи змінюючи її формулювання, але переважно у контексті розповіді про різні неприємності, що з ним трапляються, як тоді, коли і матір, і батько захворіли на грип, тож Адріану доводилося піклуватися про них обох самотужки [33, с. 11], або коли він описував неприємності на новій роботі, за яку хлопчику довелося братися через те, що однокласник відбирав у нього кишенькові гроші як у слабшого за себе [33, с. 44]. Ці ж слова Адріан виголошує, коли намагається отримати пошту раніше, ніж батьки, бо з його провини родина має сплатити величезний рахунок за телефон після розмов із Пандорою, поки вона була в Тунісі, але його спроба була марною, бо хлопчик знаходився у вбиральні, коли прийшов листоноша [33, с. 187]. Тож, фраза «*Вічно мені щастить*» в устах героя має протилежне буквальному значення і додає іронічного відтінку подіям, які розгортаються довкола Адріана, хоча часто саме він і провокує своє «щастя».

Адріан описує ряд невдач, що супроводжують його, зараховуючи до них і те, що Пандора зацікавилась не оповідачем, а його другом Найджелом, і те, що його матір почала працювати і приділяти ще менше часу родині, і факт відсутності відповіді на його лист до ВВС. Всі ці події жодним чином не є катастрофічним збігом обставин, а лише сприймаються так підлітком, що поступово дорослішає, тому читач відчуває іронічне ставлення авторки до свого персонажа. Все ж у хлопця нарешті стався хоч якийсь успіх: він не переплутав будинок Берта Бакстера – пенсіонера, візит до якого є обов'язковим. Головний герой коментує цей випадок, лише дещо змінюючи стандартну фразу: «*Ото пощастило як ніколи!*» [33, с. 23], і тепер, коли він виголошує це буквально, комічний ефект посилюється.

У якийсь момент мати Адріана вирішила створити графік прибирання будинку. Хлопчик просив звернути увагу на те, що він ще працює, ходить в школу, годує собаку і доглядає за пенсіонером у рамках своєї участі у клубі «Добрих самарян», на що мати просто відмахнулася. Отже, коли настала черга Адріана, то

він детально описує все, що робив за цей день, у кінці додаючи: *«і пощастило ж мені мати маму з підвищеною самооцінкою!»* [33, с. 53]. Даний приклад показує використання хлопчиком іронії, бо він має на увазі протилежне написаному.

Іронічні висловлювання Адріана створюють не лише комічний ефект, а й слугують маркерами його дорослішання і набуття певної делікатності в дискурсі. Переговори, які матір Адріана влаштовує між своїм чоловіком і містером Лукасом, герой іронічно називає *«цивілізованими»* [33, с. 67], хоча насправді відбулася бійка, а на наступний ранок жінка поїхала з дому. Потім, обговоривши з татом ситуацію, що відбулася, хлопчик помічає, що батько настільки засмучений, що він коментує у щоденнику наступним чином: *«Мені ще тільки самогубців бракує до повного щастя!»* [33, с. 71]. Зрозуміло, що Адріан не має це на увазі у прямому сенсі, а радше пише іронічно.

Іронічні записи у щоденнику хлопця є далеко не поодинокими. Так, після повернення додому від матері і містера Лукаса, Адріан дізнається про присутність вдома подруги батька Дорін Слейтер. Хлопчик пише: *«Ласкаво просимо додому!»* [33, с. 84]. Факт того, що Дорін була вдома, та загалом з'явилася у житті батька, не подобається Адріану.

Дещо завищена самооцінка підлітка часто болісно зіштовхується з реалістичним сприйняттям світу його оточенням, і тоді у щоденнику з'являються доволі іронічні записи. Підопічний Адріана Берт Бакстер одного разу захворів і якійсь час провів у лікарні. Після повернення додому, пенсіонер найбільше радів Штику – своїй собаці, але для підлітка то виглядало дещо обурливим. Адріан додає іронічний коментар: *«І це після всього, що я для нього зробив!»* [33, с. 120]. Коли ж хлопець сам потрапляє в лікарню на операцію, а бабуся розповідає йому історію про те, як хтось вмер від втрати крові, Адріан відповідає *«дякую»* [33, с. 169], таким чином іронізуючи з ситуації, коли замість підтримки отримує просто ще одну історію від бабусі.

Проте авторська іронія направлена не лише на те, з чого іронізує Адріан, а й на самого героя. Комічно виглядає те, як герой позиціонує себе як інтелектуала.

Юний інтелектуал постійно перебуває у пошуку нової книжки для прочитання. Одного разу хлопчик вирішив взяти «Війну і мир» Л. Толстого – це відбулося шостого березня, а сьомого числа у щоденнику з'являється наступний допис: *«Дочитав «Війну і мир». Класна штука!»* [33, с. 52]. Прочитати такий об'ємний роман за два дні фізично неможливо. Тому ми вважаємо, що авторка зумисне іронізує над тим, як хлопець сприймає і себе, і інтелектуалів.

Саркастичний дискурс

Вихідною позицією нашого дослідження сарказму були спостереження В. Проппа і Р. Семківа. Обидва дослідники підкреслюють негативність цього поняття, а також наявність насмішки. Іронія і сарказм доволі схожі між собою, і, як зазначає Р. Семків, для розуміння і відмінності необхідний контекст.

Перший запис у щоденнику Адріан символічно робить першого січня. Він перелічує пункти, які вирішує обов'язково виконувати упродовж нового року. Хлопець ставить за мету допомагати «вбогим і неписьменним», тож у школі записується у групу «Добрих самарян», учасники якої займаються благодійністю. Адріан потрапляє у спільноту, мета якої – допомагати пенсіонерам, яких розподілили до школярів на зборах. Ось як описує у щоденнику свого підопічного оповідач: *«Мені дістався старий дід Берт Бакстер. Йому вже вісімдесят дев'ять років, і я не певен, чи мені його на довго вистачить»* [33, с. 21]. Цей запис є досить цинічним, можливо, навіть аморальним, а також у ньому наявна насмішка над віком чоловіка, однак його можна розглядати із точки зору наївно-комічного: у силу свого віку, Адріан не знає, що даний вислів не є доречним.

«Я розповів йому про нездорову атмосферу вдома, про бідний раціон, а він сказав, що я нормально харчуюсь і щоб я йшов додому і не нив. От і маєш безоплатну медицину!» [33, с. 19], – так Адріан висловлює свою думку після скарг лікарю. Його матір і батько були зайняті з'ясуванням стосунків між собою: з їхнього боку і так небагато уваги приділялося синові, особливо під час ситуації, коли їхній шлюб був близький до розлучення. Окрім цього, Адріан незадоволений

тим, що матір ігнорує таку важливу проблему, як поява прища, який турбує хлопця дуже сильно. Отже, очікуючи від лікаря підтримки, хлопчик її не отримує, що провокує використання їм сарказму: *«От і маєш безоплатну медицину!»* [33, с. 19]. На нашу думку, ця фраза несе в собі і негатив, і насмішку, які згадують Семків і Пропп, – Адріан критикує надання послуг у лікарні, він навіть вирішує влаштуватися рознощиком газет, аби оплатити прийом у приватному закладі медицини. Також дану ситуацію можна розглядати як прояв наївно-комічного: зазвичай, схожі коментарі можна почути від дорослих, тож Адріан поводить себе не як підліток, що, за Фрейдом, викликає у нас сміх.

Після дня народження головний герой отримує подарунок від тітки Сьюзен, але коментує це наступним чином: *«Спам'яталася, вже два тижні пройшло!»* [33, с. 78]. Це різка оцінка родички є уїдливою, бо Адріану прикро, що подарунок він отримав з великим запізненням через те, що жінка плутається в датах.

Батько хлопчика після звільнення з роботи нічого не робить: цілими днями лежить, п'є і об'їдається, не пробує шукати роботу. Адріан відпускає з цього приводу саркастичний коментар у ситуації, коли потрібно забрати Берта з богадільні разом із величезною скринєю. Берт і його скарб займають забагато місця у машині та викликають труднощі у батька Пандори, якому все це потрібно було доставати. Адріан брав у цьому участь, і прокоментував таким чином: *«Довше я хіба що витягаю свого татуся з ліжка»* [33, с. 162]. На нашу думку, дане зауваження висміює тогочасний спосіб життя батька хлопчика.

Саркастичні ноти звучать у словах хлопця, коли він не отримує бажаної підтримки батьків, переоцінюючи їхні можливості, або ігноруючи зайнятість. У той час, як Адріан чекає на операцію з видалення гланд, його матір живе з містером Лукасом у Шеффілді. Хлопчик телефонує, аби розповісти їй про операцію, але ніхто не відповідає, про що він занотовує у щоденнику: *«Вона радше буде забавлятися з Лукасом, ніж утішатиме єдиного синочка!»* [33, с. 169]. Адріаном керують образа на те, що матір не приділяє йому хоча б мінімальної уваги, і в цьому висловлюванні ми контекстуально, як зазначав

Семків, відчуваємо сарказм. Аналогічне спостерігаємо, коли мати надсилає лист із поясненням, що повертається додому, але серед причин жодного разу не згадує свого сина, тож Адріан саркастично додає *«Про мене ж ні слова!»* [33, с. 188], таким чином висловлюючи образу.

Викликає у читачів сміх і такий епізод із роману: поки матір головного героя жила у Шеффілді з містером Лукасом, він віддав їй шубу поносити своїй дівчині – Пандорі, але вона вважала, що то був подарунок. Адріан був змушений виконати складну схему дій, аби повернути шубу додому до того, як мати помітить пропажу. Тож, коли хлопчик забігає на кухню, одягнений в шубу, його матір кричить і запитує, чого він вирядився. Адріан саркастично коментує: *«Ось тобі й материнська ласка, ось тобі й турбота і все на світі»* [33, с. 193]. Хлопець роздратований, бо після витрачених ним сил на повернення шуби його мати не просто не оцінила цей жест, але і насварила сина. Хоча Адріану варто було б подумати, що якби він ту шубу не віддавав Пандорі, то й не мав би халепи. Так в одному епізоді читачі стають свідками комічної ситуації та саркастичної реакції на неї головного героя.

Ставлення Адріана до батька є подекуди зневажливим, адже він не є зразком ані інтелектуала, яким позиціонує себе хлопець, ані успішної людини. Проте коли батько оповідача знаходить нову роботу старшим наглядачем очисних робіт на міському каналі і розповідає про свої перспективи і далекоглядні плани, Адріан саркастично зазначає у щоденнику: *«Ага, а я президент Америки!»* [33, с. 221]. Це можна сприймати як негативну насмішку над самовпевненістю батька, але ці слова радше характеризують самого Адріана.

Висновки до розділу 2. У романі «Таємний щоденник Адріана Моула» було спостережено використання цілого ряду засобів, що конструюють ефект комічного. Поетикальні засоби досліджувалися з оперттям на теорії А. Бергсона, З. Фрейда, В. Проппа, а також погляди сучасного вітчизняного літературознавця Р. Семківа.

Аналіз головного героя роману засвідчив, що комізм його сприйняття читачами віддзеркалює ідеї А. Бергсона про нехарактерну поведінку, а також можливість появи комічного лише у ситуації взаємодії з іншими людьми. Адріан часто викликає сміх у свого оточення, а разом з тим і у читачів через здатність потрапляти у дивні ситуації. Комічності додає наївність як одна із його основних рис. Реакції хлопця на дії та поведінку дорослих є наївними, оскільки у силу своєї необізнаності, пов'язаної із віком, герой сприймає речі не такими, якими вони є насправді, а це виглядає досить кумедно. Наївність Адріана проявляється і за межами сімейних стосунків. Посилює ефект комічного і те, що Адріан поводить себе як дорослий. Таким чином, за Фрейдом, Адріана можна класифікувати як наївно-комічного персонажа.

Комізм оповіді роману посилюється численими каламбурами, побудованими на грі слів і зміні сталих конструкцій. У деяких ситуаціях наївність Адріана провокує каламбури. Він вигадує їх і через надмірну увагу до своєї особистості чи унікальності, і через вікові зміни та статеве дозрівання, і завдяки здатності до самоіронії. Читачів смішить, що Адріан називає себе інтелектуалом. Те, що підліток поводить себе не характерно для своїх однолітків, тобто відступає від норм поведінки, також конструює комічне. «Інтелектуальність» Адріана провокує зверхнє ставлення до оточуючих, що викликає сміх-насмішку, про яку писав Пропп.

Окремо були розглянуті вираження іронії і сарказму у романі, для аналізу яких ми послуговувалися теоріями Проппа і Семківа. Іронія Адріана в основному направлена на оточуючих, рідко – на самого себе. Окрім цього, іронічні записи у щоденнику з'являються в результаті реакцій, спровокованих завищеною самооцінкою хлопчика: він пише про різні неприємності, що з ним трапляються, часто не визнаючи власної причетності до їхньої появи. До сарказму хлопець звертається у ситуаціях, коли відчуває, що ним нехтують, що свідчить про максималістську натуру підлітка і здатність переоцінювати власну значущість.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ РОМАНУ СЬЮ ТАУНСЕНД «ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА» В ШКОЛІ

3.1. Місце роману Сью Таунсенд «Таємний щоденник Адріана Моула» у шкільному курсі зарубіжної літератури

Здобувши велику популярність по всьому світові, роман «Таємний щоденник Адріана Моула» Сью Таунсенд у 2018 році увійшов у шкільний курс зарубіжної літератури в Україні. Твір включено до переліку запропонованих на вибір вчителя в шкільній програмі 10 класу у блоці «Сучасна література в юнацькому читанні» [27]. Цей роман обирають автори підручників, що розраховані на класи і за профільним вивченням зарубіжної літератури, і за рівнем стандарт. Стосовно першого, авторський колектив О. Ніколенко, О. Орлової, Н. Любарець [24] обирає цей текст для прочитання старшокласниками, однак, автори таких підручників профільного рівню, як Ю. Ковбасенко [12], Є. Волощук [3], О. Ісаєва [7] не додають роман у перелік творів. Щодо рівню стандарт, то тільки один із опрацьованих нами підручників містить розділ, присвячений цьому роману, – це підручник авторів Н. Кадоб'янська і Л. Удовиченко [9], у той час як Ю. Ковбасенко [13], Н. Мілянська [22], О. Ісаєва [8] віддають перевагу іншим. Під час створення плану-конспекту уроку ми користувалися підручником рівню профіль авторів О. Ніколенко, О. Орлова і Н. Любарець [24].

Цікаво було ознайомитися з напрацюваннями учителів-практиків. Особливе зацікавлення викликав відео-урок учителя Ірини Мегедь [20], який відповідно до формату онлайн-уроку містив переважно лекційний виклад: він змістовий, однак основний фокус на образі головного героя. Цікавим є зв'язок з реальним життям і колом інтересів сучасного підлітка: Мегедь пропонує альтернативну версію роману – не тетчеризм, а Брекзіт, не Abba, а The Weekend та BTS. Вчителька говорить і про комічне, але побіжно, бо розглядає книжку в цілому, згадуючи різні аспекти, а не фокусує на одному конкретному.

Образ та еволюція Адріана стають центром багатьох уроків, присвячених роману. Наприклад, Л. Маркова [18] і О. Меріца [21] роблять акцент на реалістичності персонажу, висвітленні проблем, актуальних для підлітків будь-якого часу, на напружених стосунках з батьками і першому коханню, однак поняттю іронії, про яку зазначено у темах уроків, приділено мало уваги, і проблема не отримує ані розвитку, ані розкриття.

На нашу думку, роман Сью Таунсенд має бути представлений в програмі як твір для обов'язкового прочитання, оскільки він слугує гарним прикладом використання письменницею іронії, висвітлює актуальні проблеми сучасних підлітків, такі як фізіологічні зміни, перше кохання, булінг, стосунки із батьками і однолітками. Еволюція образу Адріана виходить на перший план багатьох уроків, однак наївність як одна із провідних характеристик Адріана або згадується побіжно, або не згадується зовсім. На нашу думку, саме ця риса є однією із ключових у формуванні образу підлітка, відіграє істотну роль у конструюванні його саме таким, який здобуває шалену популярність у читачів, тож згадати про це було б доречним під час уроків. Також ми рекомендуємо приділити більше уваги комічному, оскільки текст наповнений різноманітними засобами його досягнення, акцентувати на понятті іронії та його вираженні у тексті: такий підхід дасть змогу учням зрозуміти, що саме є джерелом комічного, бо одна із причин широкої популярності книги – те, що вона викликає щирий сміх, тож після її прочитання настрої завжди поліпшуються.

3.2. План-конспект уроку

Тип уроку: комбінований

Клас: 10

Тема: Еволюція головного героя, формування характеру та цінностей. Авторська іронія. Жанр щоденника.

Мета: навчитися простежувати еволюцію героїв на прикладі процесу дорослішання та зміни світогляду Адріана Моула; розвивати вміння ідентифікувати іронію в творі; розвивати почуття гумору.

Ключові компетентності: учень(иця) висловлює враження щодо прочитаного зв'язною українською мовою; установлює причиново-наслідкові зв'язки між подіями художнього твору, етапами еволюції героя, змінами ставлення до нього інших персонажів; використовує сайти сучасних зарубіжних письменників, українські та зарубіжні інтернет-ресурси, пов'язані з художньою літературою; самостійно визначає власну читацьку траєкторію; аналізує читацькі інтереси молоді; усвідомлює відповідальність за свої вчинки.

Предметні компетентності: учень(иця) знає популярних сучасних письменників та їхні твори; розповідає про основні події та персонажів прочитаних творів; формулює судження щодо порушених у творах питань та художніх образів; характеризує головних персонажів творів; аналізує й інтерпретує прочитані твори сучасності. [27]

Попереднє завдання: описати, яким ви уявляли зовнішність Адріана під час прочитання тексту; зробити цитатну характеристику головного героя.

Обладнання: портрет Сью Таунсенд, текст роману, підручник, інтерактивна дошка, презентація.

Міжпредметні зв'язки: образотворче мистецтво.

Хід уроку

Організаційний момент – 1 хв.

Вступне слово вчителя і актуалізація знань – 3 хв.

Добрий день, діти! На минулому уроці ми з вами ознайомилися з біографією Сью Таунсенд, щоденниковою формою роману і культурологічним контекстом. Що ви пам'ятає про авторку?

Очікувана відповідь: згадування різних фактів з біографії письменниці, що запам'яталися учням найбільше

Добре, дякую! А тепер скажіть мені, будь ласка, що мається на увазі під щоденниковою формою? Якщо ви забули, то давайте звернемося до с. 191 підручника. [24]

Очікувана відповідь: твір у формі щоденної фіксації пережитих персонажем подій.

На сьогодні ви мали опрацювати роман Сью Таунсенд «Таємний щоденник Адріана Моула». Прочитали? Які ваші враження?

Очікувана відповідь: особисті враження учнів

Перевірка домашнього завдання – 5 хв.

Скажіть, якою ви уявляли зовнішність головного героя? *(Відповіді учнів)*.
Давайте подивимось, чи збігаються ваші особисті враження із зовнішністю актора, обраного на головну роль у однойменному мюзиклі 2015 року у м. Лестері *(Додаток А)*. Дякую за відповіді!

Реалізація освітньої мети – 23 хв.

Час перевірити, як добре ви запам'ятали текст роману. Вашим завданням буде відповісти на запитання до тексту (Евристична бесіда).

Запитання:

Розкажіть про однокласників Адріана і з ким із них він спілкується.

Що означає слово інтелектуал? Чи вважає Адріан Моул себе інтелектуалом?

Хто такий Берт Бакстер і яка його роль у житті Адріана?

Якими у романі постають батьки Адріана? На вашу думку, чи впливають взаємини батьків на характер і поведінку головного героя?

Яку роль у житті і вихованні Адріана Моула належить бабусі?

Як Адріан усвідомлює всю складність, трагізм свого становища? Наведіть цитати, у яких поєднано смішне та трагічне.

Гарна робота, дякую! Видно, що текст прочитали і зрозуміли.

А хто мені нагадає, що таке іронія?

Очікувана відповідь: Іронія – засіб комічного, при якому словами висловлюється одне поняття, – а на увазі мається інше, протилежне йому. [28].

На вашу думку, чи можна назвати Адріана іронічним? Чи погоджуєтесь ви з фразою в підручнику на с. 190: *«Авторська іронія звернена на самовпевненість Адріана Моула, його безапеляційну віру у власну правоту»* [24, с. 190].

Подивіться на наведені цитати з твору, спроектовані на дошку. Самостійно оберіть ті з них, у яких присутня іронія, потім разом перевіримо.

Цитати:

1. *«Шкода, що а нашій вулиці немає більше ні одного інтелектуала. Містер Лукас, правда, носить вельветові штани, але ж він працює у страховій компанії. Вічно мені щастить»* [33, с. 14]

2. *«Подзвонила бабуся, повідала...що знайомий знайомих сконав на хірургічному столі від втрати крові. Наостанок бабуся сказала: «Не бійся, Адріане, я впевнена, в тебе все пройде чудово». Ой, дякую тобі, бабуся, заспокоїла!»* [33, с. 169]

3. *«От за що не візьметься, все зіпсує. Ні, він [тато] не з тих, хто вміють подати себе у вигідному світлі»* [33, с. 79].

4. *«Тато сказав, що Дорін Слейтер заходила до нього на чай... ласкаво просимо додому!»* [33, с. 84].

Очікувана відповідь: всі цитати, окрім 2.

Дякую за відповідь! Чи було б вам зрозуміло, що це іронія, без знання контексту, у якій відбувається ситуація?

Давайте реконструюємо цей контекст, відповідаючи на запитання.

Чи є Адріан незадоволеним присутністю нової подружки батька – Дорін Слейтер – вдома, бо його мати поїхала з дома з сусідом містером Лукасом? (*Очікувана відповідь: ні*). Правильно, тож робимо висновок, що наявність контексту є важливою для того, аби відшукати іронію в тексті. [31]

Учні самостійно реконструюють контекст до інших цитат.

Хто готовий зачитати виписані вдома цитати, що характеризують Адріана Моула? Нашим завданням буде створити на дошці грона-характеристику Адріана за виписаними цитатами. Не забуваємо переносити у зошити те, що є на дошці.

Очікуваний результат: гроно, додаток Б (наївний, інтелектуал, начитаний, іронічний, самовпевнений, щирий, любить тварин, наївно-романтичний, інші варіанти учнів).

Діагностика – 8 хв.

Нагадайте мені, будь ласка, скільки часу Адріан веде свій щоденник?

Чи бачите ви різницю між Адріаном на початку книги та у фіналі? Як змінився хлопчик? Чи став він менш наївним? Обґрунтуйте свою думку.

Очікувана відповідь: Адріан – все ще наївний, але поступово змінюється.

А тепер скажіть, як вам допомогла форма щоденника краще зрозуміти хлопчика і його внутрішні переживання, а також дослідити процес дорослішання Адріана?

Очікувана відповідь: бо Адріан відверто висловлює свої думки і враження про події, які переживає. Форма щоденника дозволяє хлопчику бути максимально чесним.

Поміркуйте, чи хотів Адріан, щоб хтось прочитав його щоденник?

Які переваги отримує художній твір, написаний у такій формі?

Формулювання і підведення підсумків – 5 хв.

Ми сьогодні дуже продуктивно попрацювали на уроці. Як ви думаєте, чому Адріан подобається читачам?

Метод «Рюкзак». Скажіть, що нового, корисного і цікавого ви візьмете з собою, залишаючи цей клас? *(на екрані з'являється картинка рюкзака, додаток В).*

Вашим домашнім завданням буде створити кроссенс про образ Адріана Моула. Саме його зображення (уявне) ви розмістите у центральному дев'ятому квадраті, а от що буде на інших – то загадка. Цікаво, чи зможемо ми відкодувати ваші образи. І чи будуть ті картинки іронічними?

Дякую за урок! Гарного дня!

Висновки до розділу 3. Роман Сью Таунсенд нечасто обирають автори підручників з переліку книг для прочитання: із чотирьох підручників профільного рівня тільки в одному (О. Ніколенко, О. Орлова і Н. Любарець) [24] наявний підрозділ, у якому аналізують роман. Аналогічна ситуація з рівнем стандарт: знайти інформацію про «Таємний щоденник Адріана Моула» можна тільки у підручнику Н. Кадоб'янської і Л. Удовиченко [9].

У планах-конспектах уроків різних вчителів основною темою уроків є еволюція головного героя і авторська іронія. У той час, як перша тема розкрита – згадуються і підліткові проблеми, що досі актуальні, і перше кохання, і проблеми з батьками, тощо – поняття іронії розглядається побіжно. Тож, ми пропонуємо ввести роман Сью Таунсенд у програму як твір для обов'язкового прочитання, бо в образі головного героя середньостатичний підліток може знайти себе, а також втілення своїх типових для цього віку проблем. Окрім цього, роман захоує своїм комізмом, а для того, щоб школярі розуміли, як саме воно конструюється, потрібно сфокусуватися не тільки на образі хлопчика і його еволюції, але і на понятті іронії як ключовому засобі створення комічного. Розроблений і запропонований нами план-конспект уроку, зосереджує увагу на понятті іронії, її зв'язку з контекстом, окремо розглядається наївність головного героя як один із чинників формування комічного. Домашнє завдання провокує учнів до контекстуалізації іронії в інших видах мистецтва шляхом підбору елементів кроссенсу для характеристики образу головного героя.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження ми познайомилися з теоріями комічного, що з'явилися у Новітньому часі. Дослідники ХХ століття активно бралися за розробку категорії комічного. Були з'ясовані певні положення сприйняття цієї категорії у філософії, психології та літературознавстві. Встановлено, що А. Бергсоном були закладені фундаментальні принципи розуміння комічного: неможливість існування комічного поза суспільством, беземоційність, а також повторювані, механічні чи навіть автоматичні дії людини. Фрейд розглядав комічне з точки зору психології. Він називав каламбур найчисленнішою групою дотепів, зосереджувався на дотепності та її зв'язку з комічним з соціальної точки зору, вважав наївність найближчим до неї засобом творення комічного, а поведінку дитини, що поводить себе як доросла, називав наївно-комічною.

Дослідженням комічного у царині літературознавства займався М. Бахтін. Він зосереджував увагу на народній сміховій культурі та її формах. Окрім цього, Бахтін розглядав народно-карнавальний сміх на прикладі творчості Рабле як його найяскравішого представника, а гумор – крізь призму карнавалу та карнавалізації, тобто як форму звільнення або полегшення. Прояви комічного в літературі були у центрі уваги В. Проппа. У основі його теорії – поняття сміху-насмішки. На думку дослідника, причинами сміху є копіювання форми поведінки, виразу облич, виявлення фізичного дрібного недоліку, а також відхід від встановлених суспільством норм. Сатира, для Проппа, є провідною формою комічного, підґрунтям для реалізації сміху-насмішки, а гротеск є підкресленням вад. На його думку, сарказм – і насмішливий, і злий, а іронія виявляється у відмінності між висловленим і тим, що малося на увазі.

Було спостережено, що розробка поняття комічного продовжується у сучасному літературознавчому дискурсі. Для аналізу роману ми послуговувалися напрацюваннями Р. Семківа, у яких він фокусується на вивченні типів іронії, понятті сарказму і важливості контексту, що дозволить відрізнити ці схожі між

собою поняття. Встановлено, що сучасні дослідники в основному зосереджуються на вивченні гумору, а у літературознавчих роботах, присвячених безпосередньо творчості Таунсенд, комічне досліджується крізь призму гумору, наративних стратегій, в образі головного героя, у стильових особливостях та із залученням положень феміністичної критики.

Нами були досліджені засоби, що конструюють ефект комічного у романі Сью Таунсенд. У ньому виявляються різні елементи теорій комічного обраних науковців. Втілення поглядів Бергсона оприявлюються у діях Адріана, в яких виражається незграбність під час роботи листоношою. Комічне у романі існує у соціумі – Адріан жартує у присутності інших людей, а самого хлопчика смішить супутниця у потягу.

У структурі образу Адріана домінує наївність, що підтверджується численними прикладами з роману і в сімейних стосунках, і поза їхніми межами: неусвідомлення складної ситуації між батьками, специфічний подарунок своїй дівчині Пандорі і думка про ваду серця як про гарну причину не відвідувати уроки фізкультури. Однак, інколи поведінка Адріана нагадує дорослу: він незадоволений ігноруванням пожежної безпеки і скаржиться на нелегке життя, що смішить читача – Фрейд називає такі прояви наївно-комічними. Також героями роману є Пес родини Моулів і собака Берта Бакстера – Штик, дії яких інколи набувають людських рис: на даних прикладах видно, як видозмінюються ідеї Проппа. У тексті присутні численні каламбури, виражені грою слів або зміною сталих конструкцій, причиною появи яких часто є наївність Адріана, що унаочнює теорію Фрейда. У тому, що читач сміється з підлітка, який вважає себе інтелектуалом і чия поведінка виходить за межі норм, притаманних його одноліткам, знаходимо відображення теорії Проппа. Однак, самоідентифікація Адріана як інтелектуала стає причиною його зверхнього ставлення до оточення: Адріан сміється з дій свого батька, віку бабусі і способу життя Берта Бакстера, тобто конструюється сміх-насмішка – основний вид сміху за Проппом.

Підґрунтям для аналізу понять іронії і сарказму в досліджуваному романі слугували теорії Проппа і Семківа. Спостережено, що Адріан багато іронізує, що, окрім наївності, є провідною ознакою персонажа. В основному, його іронія направлена на оточуючих, наприклад, на рішення своєї матері або появи вдома коханки батька. Завищена самооцінка Адріана, що стикається з реальністю світу, стає причиною іронічних коментарів: хлопчик ображається на Берта Бакстера, про що іронічно пише у своєму щоденнику. Негатив і насмішку Адріан посилює саркастичними коментарями у таких ситуаціях, як отримання від тітки подарунку на день народження із запізненням, або коли не отримує бажану підтримку від батьків. У розрізненні понять іронії і сарказму важливу роль грає контекст.

Ми з'ясували, що попри те, що роман Сью Таунсенд «Таємний щоденник Адріана Моула» увійшов до програми зарубіжної літератури 10 класу [27], автори шкільних підручників нечасто включають його у перелік творів для вивчення. У програмах рівня стандарт і профіль тільки по одному підручнику, з розглянутих нами, містять розділи, присвячені даному роману. Основними темами, що розглядаються на уроках за цим твором, є еволюція головного героя, жанр щоденника і авторська іронія. Однак, у проаналізованих нами планах-конспектах поняттю іронії не приділено належної уваги. У ході дослідження був розроблений план-конспект уроку, в якому розглядаються еволюція головного героя, формування його характеру та цінностей, жанр щоденника і акцентується авторська іронія у творі.

Отже, у романі наявні велика кількість засобів комічного, які можна інтерпретувати із залученням теорій А. Бергсона, З. Фрейда, В. Проппа, Р. Семківа, а також поглядів дослідників на іронію та сарказм. Основними засобами створення образу Адріана є наївність та іронічність, на чому варто зупинятися під час вивчення роману у школі, що було реалізовано у розробленому плані-конспекті уроку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья И Ренессанса / М. М. Бахтин – Москва: Художественная литература, 1990. – 262 с.
2. Бергсон А. Смех / А. Бергсон – М: Искусство, 1992. – 127 с.
3. Волощук Є. В. Зарубяжна література (проф. рівень): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. Освіти / Є. В. Волощук, В. Я. Звиняцьковський, О. М. Філенко. – Київ: Генеза, 2018. – 224 с.
4. Гончаренко Л. О. Іронія як проблема перекладу / Л. О. Гончаренко – Миколаїв: Наукові праці. Філологія. Мовознавство. Вип. 207. Том 219, 2013. – С. 23-25.
5. Гончаренко Л. О. Іронія як проблема художнього перекладу / Л. О. Гончаренко. – Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер.: Філологія. Мовознавство. – 2013. – Т. 219, Вип. 207. – С. 23–25.
6. Дзюбенко А. И. Идиостилические приемы создания комического эффекта в дискурсе С. Таунсенд / А. И. Дзюбенко // Филологические науки. Вопросы теории и практики №10(64): в 3-х ч. Ч. 1. - Тамбов: Грамота, 2016. – С. 61-64.
7. Ісаєва О. О. Зарубіжна література (профільний рівень). Підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко, А. О. Мельник. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 300 с.
8. Ісаєва О. О. Зарубіжна література (рівень стандарту). Підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко, А. О. Мельник. – К.: УОВЦ «Оріон», 2018. – 240 с.
9. Кадоб'янська Н. М. Зарубіжна література. Рівень стандарту: підручник для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Н. М. Кадоб'янська, Л. М. Удовиченко. – Х.: ТОВ «Синиця», 2018. – 256 с.

- 10.Калита О. М. Іронія як субкатегорія комічного / О. М. Калита. – Київ: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство), 2004. – С. 67-71.
- 11.Калита О. М. Типи комічних текстів та особливості їх стилістичного аналізу / О. М. Калита. – Лінгвостилістичні студії. Випуск 2. Наук. журн. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – С. 54-61.
- 12.Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література (профільний рівень): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Ю. І. Ковбасенко. – Київ: Літера ЛТД, 2018. – 304 с.
- 13.Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Ю. І. Ковбасенко. – Київ: Літера ЛТД, 2018. – 224 с.
- 14.Комлева Е. С. Абросимова Н. А. Экспрессивный стиль в романе Сью Таунсенд «Тайный дневник Адриана Моула» / Е. С. Комлева, Н. А. Абросимова – [Електронний ресурс] Режим доступу:
- 15.Корюкина Н.В. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Комическое в художественном тексте и его межкультурная транслируемость (на материале произведений М. Зощенко и С. Довлатова и их англоязычных переводов) / Н. В. Корюкина. – Екатеринбург, 2008. – 175 с.
- 16.Макарова В. Ф. Метафизическая ирония в романе Г. Исхаки «Жизнь ли это?» / В. Ф. Макарова. – Казань: Ученые записки Казанского государственного университета. Том 150, книга 8. Гуманитарные науки, 2008. – С. 72–77.
17. Макарова В. Ф. Формы и приемы комического в рассказах З. Хакима / В. Ф. Макарова. – Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). Modern Research of Social Problems, № 11(31), 2013. – [Електронне джерело] Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/formy-i-priemy-komicheskogo-v-rasskazah-z-hakima/viewer>

- 18.Маркова Л. Розробка уроку. Цикл творів про Адріана Моула, план-конспект уроку. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://metodportal.com/node/71676>
- 19.Матвеева Ю. А. «Особенности дневниковой прозы Сью Таунсенд» / Ю. А.Матвеева – Томск: Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Филология. Выпуск 9 (101), 2011. – С. 202-205.
- 20.Мегедь І. Зарубіжна література, 10 клас, Сью Таунсенд, Щоденник Адріана Моула, онлайн-урок [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=vQ4LbjBtshY&t=211s>
- 21.Меріца О. Цикл творів Сью Таунсенд про Адріана Моула, план-конспект уроку. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://naurok.com.ua/cikl-tvoriv-syu-tacnsend-pro-adriana-moula-178695.html>
- 22.Мілянєвська Н. Р. Зарубіжна література. Рівень стандарту: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Н. Р. Мілянєвська. – Тернопіль: Астон, 2018. – 256 с.
- 23.Мухтар Л.К. Репрезентация концепта детства в прозе конца XX века (на материале романов С. Таунсенд, Дж. Ирвинг и Р. Сейсенбаева) диссертация / Л. К. Мухтар – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder17928/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%9C%D2%B1%D1%85%D1%82%D0%B0%D1%80%20%D0%9B.%D2%9A.pdf>
- 24.Ніколенко О. М. Зарубіжна література (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. Освіти / О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, Н. О. Любарєць – К.: Грамота, 2018. – 208 с.
- 25.Пономарєва О. Б., Соколова П. И. «Лингвокогнитивный аспект языковой личности Адриана Моула (на материале произведений Сью Таунсенд)» / О. Б. Пономарєва, П. И. Соколова – Тюмень: Вестник Тюменского государственного университета. Гуманитарные исследования. Humanitates. Том 4. № 2, 2018. – С. 57–70.

26. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии. / С. И. Походня - К.: Наукова думка, 1989. – 129 с.
27. Програма із зарубіжної літератури для 10-11 класів для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Рівень Профільний. 2018. – 69 с.
28. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха / В. Я. Пропп – М.: Лабиринт, 1999. – 288 с.
29. Ремаева Ю.Г. «Английскость» в творчестве Сью Таунсенд (на примере «Дневников Адриана Моула») / Ю.Г. Ремаева – Нижний Новгород: Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского 2-2, 2015. – 193-197.
30. Семків Р. А. Ідеологічні аспекти функціонування форм комічного / Р. А. Семків [Електронне джерело] Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12439/8.%20Semkiv_Id_eolohichni_aspekty_funktsionuvannia_form_komichnoho.pdf?sequence=1&isAllowed=y
31. Семків Р. А. Іронічна структура: типи іронії в художній літературі. / Р. А. Семків – Київ: Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 135 с.
32. Сью Таунсенд: «Адріана Моула я писала зі свого сина» – інтерв'ю видавництву «Старого Лева» [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://starylev.com.ua/news/syu-taunsend-adriana-moula-ya-pysala-zi-svogo-syna>
33. Таунсенд С. Таємний щоденник Адріана Моула / С. Таунсенд. / Пер. А. Сагана – Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. – 240 с.
34. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / З. Фрейд; пер. с нем. Р. Додельцева. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикулус, 2014. – 288 с.
35. Chobanyan N. Contrast as means of creating comic effect / N. Chobanyan – Yerevan: Yerevan State University. Faculty of Romance and Germanic Philology. English Philology Chair. Graduation paper, 2014. – 37 p.
36. De Mingo Izquierdo N. The discursive use of humour in the description of British

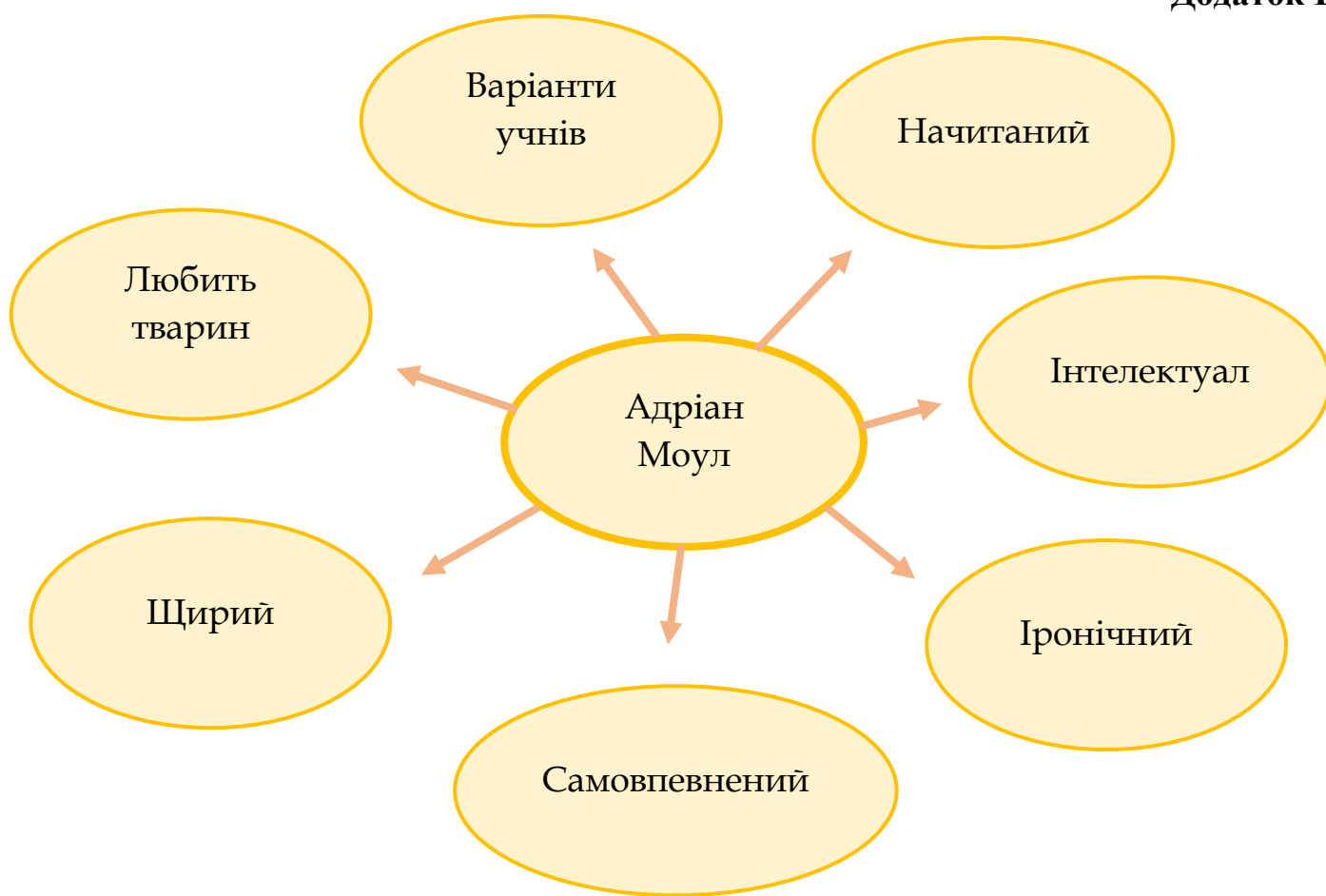
- premiership perception: the contribution of Sue Townsend/ N. De Mingo Izquierdo – *Fiesta Canaria de Estudios ingles*, 70, 2015. – Pp. 107-121.
37. Harlow H. F. *The anatomy of humour* / H. F. Harlow // *The science of humour, the humour of science*. Vol. XIX, No. 3, 1969. – Pp. 225-241.
38. Holoch A. M. *The serious work of humor in postcolonial literature* / A. M. Holoch [Электронне джерело] Режим доступу: https://iro.uiowa.edu/discovery/delivery?vid=01IOWA_INST:ResearchRepository&repId=12730660550002771#13730799090002771
39. Marian A. *The serious work of humor in postcolonial literature* / A. Marian – Iowa: Iowa Research Online. The University of Iowa's Institutional Repository, 2012. – 236 p.
40. Mathewson L. *Bergson's Theory of the Comic in the Light of English Comedy* / L. Mathewson – Lincoln: University of Nebraska Studies in Language, Literature, and Criticism. Num. 5, 1920. – 27p.
41. Sousa A. *Adrian strikes back with style and humour* / A. Sousa – Madeira: JoLIE 2:2, 2009. – Pp. 278-292.
42. Sousa A. *Female voices in a continuum: the contribution by Susan Lilian Townsend* / A. Sousa – Lisboa: Centro Interdisciplinar de Ciências Sociais da Universidade Nova de Lisboa. Câmara Municipal de Sines, 2018. – 54 p.
43. Townsend S. *The Secret Diary of Adrian Mole, Aged 13¾* [Электронне джерело] Режим доступу: <https://vabiblioteka.files.wordpress.com/2020/04/the-secret-diary-of-adrian-mole.pdf>
44. Wang L. *A Study of the Humor in Mark Twain's Classic Works* / L. Wang – Nanchang: *Journal of Language Teaching and Research*, Vol. 10, No. 6, 2019. – Pp. 1327-1331.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кадр з мюзиклу «Щоденник Адріана Моула»

Вправа «Асоціативне гроно»

Що нового,
корисного і цікавого
ви візьмете з собою?

Вправа «Рюкзак»

SUMMARY